Ockham'ın Usturası

İnanç, Kanı ve Kanaat Üzerine Morfolojik Bir İnceleme

İlker Balkan

İLKER BALKAN

Ockham'ın Usturası

Kanon Kitap ▲ 48

Ockham'ın Usturası

© İlker Balkan, 2016
© Balkan Sanat Yayın Yapım Tic. Ltd. Şti., 2021

Bu kitabın Türkçe yayın hakları, Balkan Sanat Yayın Yapım Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yayınlar Genel Koordinatörü İlker Balkan
Kitap Editörü Prof. Dr. Nilüfer Pembecioğlu
Yayıma Hazırlayan Sayat Müller
Kapak Tasarımı Çağla Balkan
Tasarım ve Uygulama Balkan Sanat
Baskı Ofis Yayın Matbaa Kağıt San. ve Tic. Ltd. Şti
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Işık San Sit. B Blok Z-1
Zeytinburnu İstanbul
Matbaa Sertifika No: 47894
Yayınevi Sertifika No: 41460

Birinci Basım Şubat 2021, İstanbul

ISBN 978-605-70005-5-2

BALKAN SANAT YAYIN YAPIM TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Örnek Mah. Yaşam Sok. No: 29 B 1 Ataşehir İSTANBUL
Tel: 0850 255 05 66
web: www.kanonkitap.com
e-posta: info@kanonkitap.com
Kanon Kitap bir **Balkan Sanat** markasıdır.

İLKER BALKAN

Ockham'ın Usturası

İNANÇ, KANI VE KANAAT ÜZERİNE
MORFOLOJİK BİR İNCELEME

KANON

- Armarius
- Ockham'ın Usturası

1983 yılında İstanbul'da doğdu. Yazın hayatına genç yaşlarında öykü ve şiir çalışmaları ile başladı. Varlık, Kitap-lık gibi dergilerde şiirleri ve öyküleri basıldı. İlk romanı *Umut, Kadın ve Kristal Gül,* 2006 yılında okurla buluştu. Şiir kitabı *Zerre* (2007), öykü kitabı *Affettuoso* (2008); ardından ikinci romanı *Tufanda Aşk Ezgileri* (2012) ve son romanı *Kör Kuyu* (2013) yayımlandı. Antropolojik çalışması *Ockham'ın Usturası*'nın (2016) yanı sıra, kitaplar, yayıncılık ve kütüphaneler üzerine çalışması *Armarius* (2019) da okurla buluştu. Bunların yanısıra yayımlanmış ondan fazla kitap çevirisi vardır.

İnovasyon, proje ve iş geliştirme, kalite yönetim sistemleri gibi profesyonel eğitimler vermekte, çeşitli üniversitelerde bilim tarihi ve iletişim tarihi derslerinde okutmanlık yapmaktadır. İngilizce, Almanca, başlangıç düzeyinde Latince ve Osmanlıca bilen yazar, uzun yıllardır çeşitli yayınevlerinde editörlük ve yayın yönetmenliği görevlerini sürdürmekte; akademik çalışmalarına antropoloji alanında devam etmektedir.

SUNUŞ

İNANMAK İÇİN İNANMANIN gerekli kılındığı, postmodernizmin tüketim kültürü ile medya masallarının çağı biçimlendirdiği ve içinde yaşayan insanı belli davranış kalıplarına zorladığı bir süreçten geçiyoruz. Her şeyin sanal, her şeyin dokunmatik, her şeyin erişilebilir olduğu yeni bir kavrama alanı bu. Bu çağın da aslında daha öncekiler gibi bir keşif ve bir yeniden konumlandırma çağı olduğunu anlamaya ne zaman başlayacağımız bir soru işareti olarak karşımızda durmakta. Gördüğümüz, bildiğimiz, duyumsadığımız ve hatta yapageldiğimiz her şeyin yanında olması gereken de böyle kocaman bir soru işareti olsa bir başka noktalama işaretine gerek kalmayacak belki de. Doğumun ve ölümün, çocukluğun, orta yaşın ve yaşlılığın, eşitliğin ve eşitsizliğin, hakkın ve haksızlığın, inancın ve inanma biçimlerinin, yaşam standartlarının, aidiyetin ve hoşgörünün, geleceğin ve umudun kısacası insana ve insanlığa ilişkin hemen her şeyin yeniden tanımlandığı, apriori yaklaşımlardan öte eleştirel bakışın daha da keskinleştiği, bilimin ve evrenin sınırlarının zorlandığı bir süreci yaşıyor toplumlar.

Bildiklerimize sürekli yenileri eklenmekte. Çok şey bilen ancak ne bildiğini tam olarak anlayamayan ve anlatamayan bir insan tipi çıkıyor ortaya yavaş yavaş. Hemen herkesin belli bir inancı var ve bu inanç çerçevesinde biçimlendirilmiş, idealize edilmiş yaşamları oluşturmaya, yaşamaya ve gelecek kuşaklara aktarmaya çalışıyorlar. Edimlerini düşünmeden, otomatikleşmiş, yapıntı eylemlere dönüştürürken sorgulamayı unutan beyinler yüzünden, birlikte yaşamın tüm süreçleri, öyle ya da böyle, neredeyse binlerce yıldır çözülemeyen sorunlarla hâlen el ele. Ne haksızlıkların önü alınabildi günümüzde ne de yepyeni ve ideal yönetim biçimleri keşfedilebildi, ne çocukluğumuzda düşünü kurduğumuz uzay kentleri ne de okyanus altındaki gizemli dünyalar inşa edilebildi. Açlığın, sevgisizliğin, savaşların, sonu gelmeyen çekişme ve çatışmaların da önünü alamadı tüm bu bilgiler. Otomobiller belki yakında uçmaya başlayacak ancak biz her ne kadar ilerliyormuşuz gibi görünsek de yerimizde saymaya devam ediyoruz. Her toplum, kendi görkemli tarihi ve inşa etmeye çalıştığı muhteşem ve bir o kadar da bilinmez geleceğinin içinde, bir arpa boyu daha yol gidebilmek için savaşadursun, yaşamını tam olarak neye dayandığı belli olmayan inançlar ve narsist bir hoşgörüsüzlük üzerine kurmuş olan bireyler ve toplumlar, teknolojinin, iletişimin, medyanın da tüm olanaklarını kullanarak daha da güçlenmeye devam edebiliyor.

Ockham'ın Usturası kitabında İlker Balkan temelsiz inancın görünen ve görünmeyen tehlikeleri ile bilinçsizce doğallaştırılıp yaşam pratiklerine dönüştürülmesini farklı biçimlerde örneklerken inanmanın bir bilme yöntemi olmadığını ısrarla vurguluyor. Kamuoyu bilincinin ve inançların oluşumunda ve bireysel yaşamın ilkelerinin sorgulanmasında medyanın etkisinin son derece yoğun olduğunu vurgularken, sürekli devinen görsel işitsel iletilerin yalnızca medyanın tüketici özelliğimizi öne çıkarmaya çalışan vurgusundan öte, yaşam biçimlerini, beklentileri ve standartları idealize eden bilinçsiz alışkanlıklara dönüştürebilme yeteneğinden de söz etmekte.

Siyasal ekonomi kuramının ve devasa bir suskunluk sarmalının acımasız çarkı içinde, toplum dışı kalmamak uğruna bir örnekleşmeye ve kendinden vazgeçmeye hazır bireylerin sayısal artışı, bireysel edimlerin bu kadar kolaylıkla toplumsal edimlere dönüşümünü açıklayabiliyor. Toplumsal yaşam pratiklerinin bütünleştirici ve ayrıştırıcı unsurlarla etiketlenerek rasyonelleştirilmesi ve çağlar boyu sürdürülmesi pek de rastlantı gibi görünmüyor. Binlerce yıldır, içinde ne yazdığını anlamaya ve birbirinden farklı imiş gibi görünen kitapları çözümlemeye, yaşamını, çevresini, beklentilerini ve umutlarını, geleceği bu bilgilere göre biçimlendirerek yaşamaya çalışan yığınlar ne huzuru, ne de mutluluğu yakalayabildi henüz. Kutsal kitapların metinlerarası geçişme özelliklerini yirmi birinci yüzyılda bile tam olarak çözememiş toplumlar, dinin ortaya çıkışı ve dönüştürücü gücü üzerine pek fazla düşünmeden, bildiklerini sandıkları şeyleri uygulamaya devam ettiklerinde, büyücü olarak etiketlenen kadınları ya da uğursuzluk getirmesin diye kedileri yakan bir anlayışa sahip Orta Çağ'ın karanlığındaki insanlardan farksız bir biçimde yaşamaya devam edebiliyorlar. İlker Balkan, toplumların ve bireylerin kaynağını bilmedikleri pek çok dogmayı yalnızca korku çekiciliği yüzünden içselleştirip günlük alışkanlıklara dönüştürdüğünü, yaşamın her ânının bu kanıksanmış alışkanlıklar dizgesi ile örülü olduğunu fark edebilenlerin bile toplumsal yaşam pratiklerinin rasyonelleştirilmesindeki çaresizliğe katlanmak zorunda kalışını vurguluyor.

Bilimin, tetkik, teşhis ve tedavi olanaklarının onca ilerleyişine karşın, geçmişin veba salgınlarının kayıpları ile karşılaştırıldığında günümüz hastalıkları ya da savaşları nedeniyle ölenlerin sayısının daha fazla olduğunu gösteren tablonun çarpıcılığı, aslında insanoğlunun acınası zavallılığını seriyor gözler önüne. Bilmenin ancak ve ancak bilinçli ve sistematik bilgi üretimiyle bağlantılı olduğunu keşfedebilenlerin sayısı ise dünya nüfusu ile orantılandığında pek az görünüyor gözümüze.

Bu kitap bağlamında, inancın bir araç olarak varlık göster-

diği toplumsal sistemin, kararlar, eylemler, toplumsal paylaşımlar ve habitatla kurulan her türden iletişim üzerinde farkındalıktan uzak, ananevari bir yapı gösterdiği ortaya konmuş ve çeşitli örneklerle de bu yapının gelişgüzel gelişen, sağlıksız, mantıksız ve rasyonel temelden uzak oluşu üzerine eleştiriler yapılmıştır.

İlker Balkan, günümüzün en önemli mesleklerinden olan toplum mühendisliğinin özellikle altını çizerek, bireyi ve toplumu dönüştürebilme gücünün önemini vurguluyor. Bu değişimin iyiye doğru olabileceği gibi kötüye doğru da olabileceği kaygısını da dile getirerek sözde demokrasilerin insanlara ne mutluluk ne eşitlik ne de sağlıklı temelleri olan bir değerler dizgesi verdiğini örneklerken, ölümü ve ölüm sonrası yaşam kurgularını da sorguluyor.

Toplumun korkuları üzerinden sistematik farkındalıklar yaratılması sürecinin, ölüm korkusu baskın olmak üzere kişinin bedensel bütünlüğüne, kamu ile paylaşmak zorunda kaldığı tüm özelliklere ve yalnızca kendisine ait mahrem alanlara ilişkin tüm birlikteliklerinin ahlaki, sosyal ve mekanik yönlerine ilişkin kararların tek biçimli, tek köklü olmasını sağlamaya yönelik araçlar üzerinden faaliyet gösterdiğini bilerek, zihnimize yapılan bu baskının bir nebze olsun farkına varmamız konusunda bizi uyarıyor yazar.

Yazara göre, toplumsal dengelerin hep erk sahibi lehine kârlara dönüşmesi ve inanç sistemlerinin sorgusuz sualsiz kabullenilişi ile birleştiğinde inanmak için inanan insanların çoktan kaybedilmiş savaşı gözler önüne seriliyor. Kitabı okuyup bitirdiğinizde yazarın okurda bıraktığı izin kocaman bir soru işareti olduğunu fark edebilmenizi diliyorum. Değerler dizgenizi yeniden gözden geçirmenize, bildiğiniz ve bilmediğiniz her şeyi yeniden ve yeniden irdeleyerek değerlendirmenize, bilgiye, bi-

lime ve inanca yeniden ve farklı gözlerle bakabilmenize neden olabilecek açımlamalarla örülü bir düşünme biçimine hazır mısınız?

Prof. Dr. Nilüfer Pembecioğlu

OCKHAM'IN USTURASI

**Tüm olasılıkların eşit olduğu bir ortamda,
en basit açıklama doğruya en yatkın olandır.**

İnsanları inandıkları şeylerden vazgeçirmek,
bir şeye inandırmaktan daha zordur.
Ernest Renan

ÖNSÖZ

Kendimizi tanımlama alışkanlığımızın, yalnızca bir kimlik bulmakla değil, aynı zamanda *verili kimlik* (given identity) içinde kendimizi bulmakla ve konumlandırmakla ilgili olduğunu unutarak, geçmişten bu yana sürmekte olan bir dizi geniş oylumlu olaylar dizisini, kendi kimliğimiz adına manipüle ederek, bunun bir kazanım, bir üstünlük olduğu iddiasına erişmek hevesinde olagelmişizdir. Dünyanın düz olduğundan o kadar emin olduğumuz çağlarda, bunun aksi ispatlandığında inanmak erdemini göstermenin ne kadar zor bir dönüşüm olduğu ortada. Elbette bu, aynı zamanda kitlenin inandığı her şeyin doğru olduğunu sanma pratiğinden vazgeçmemiz için de bir kanıttır.

Tüm bunların ışığında, var olduğumuz ve yaşadığımız düzlemin aksine, yaşamın aktığı ve ideallerin şekil, nitelik ve kavram değiştirdiği bir düzenin içine savruluyoruz. Üstelik de elimizde olandan, bize ait olandan koparak, başka aidiyetler arzulayarak.

Tarihin, kavramsal olarak yazı ile başladığını düşünsek de anlatılan efsaneler ve toplumsal ananeler, bunun yanında mi-

mari özellikler, yemek kültürü, adalet ve hukuk anlayışı, ceza yöntemleri gibi kültür öğelerinin varlığı ve bazılarının evrensele yakın bir dağılım göstermesi, sandığımızdan daha eski bir farkındalık ve anlamlandırma dönemi yaşadığımız anlamına gelir. Kayıt tutmanın esas olduğunu varsayarsak, geçmişteki gerçekleri anlamak için kayıt olarak alınabilecek materyalin çeşitliliği konusunda uzlaşmacı ve pozitif yaklaşımcı olmak gerekmekte olduğu da aşikârdır.

Beşeriyetin, kayıt altına alınmakla birlikte nitelikli miraslar bırakabilen, âdeta somut bir nesneler bütününe evrilmesi sürecinde toplumların yapısını dönüştüren bütün temel dinamiklerin, biraz da küçük farklar üzerine kurgulanmış dönüşme ya da devrimsel ananelerin baskın olduğu toplumsal ve coğrafi baskıların arasında, zihni biraz olsun serinletmek ve bu serinlemenin bir zaman içinde bize ulaşmasını sağlamak üzerine görülen her şey, zevksizliğin bir ananevari duruşuna denk düşer.

Belirgin farklar altında, elit bir yapının kurulmasını ve faydacı ekole bağlı bir düşünce sisteminin, ideal pratikler üzerinde hak iddia eder konuma geçirilmesinin, zümrenin kitle üzerindeki etkisi bağlamında sorgulanması, eskiden beri alışık olduğumuz bir eğilimi içermektedir. Alışkanlıkların, tutumlu çelişkilerin ve yanlışlıklar üzerine kurulu tüm bu düzenin, zaman içinde tavsayan yapısı ve kanaat önderleri bakımından toplumun arzularının ve inanç yönündeki eğilimlerinin oluşturulması, son derece önemli bir tanıklık temsil eder. Zaman içinde gelişen bir durum olarak inancın kör ve bağlamdan hariç sorgulanması, zerrece kıymet verilmeden bir bağışıklık ya da bir kast yaratılması bakımından faydalı olmakla birlikte, gelişmenin, yeniden ve her seferinde bir nebze üstün tanımlanan bir idealin benimsenmesi bakımından da sınanabilir bir görünürlük sağlamaktadır. Bu bağlamda ele alındığında inanç ve inancın kavram alanı ile uygulama sahasına tesadüf eden tüm tekil eylemlerin, bir dizi ve sıradan sonucunu, sadece oluşundan sonra gözlemleyip kayda geçirmek değil, ancak öncesinde, oluşum aşama-

ları dâhilinde yönünü tespit edebilmek ve öngörebilmek de mümkün.

Bu kitapta, inancın –akla ilk gelen şekliyle dinsel inancın değil– kökleşmesi ve toplum kademelerinde beden bulması üzerine felsefi ve sosyolojik tespitler yapılacaktır. Kitabın ana teması, inancın özgürlükler ve bireysellik üzerindeki yıkıcı etkisini araştırmak ve özgür aklın, mukayese gücünün ve bilginin önemini, inancın oluşması ve inançların terk edilmesi noktasında işlevselliğini ortaya koymaktır.

"Soruna bir de bu açıdan bakalım," diye girizgâh yapılan her akıl yürütmenin, inancın yenilmesi ve pozitif aklın* öne çıkarılması yönünde bir büyük adım olarak algılayarak, sahip olduğumuz en büyük güç olan *düşünme* gücünün bize yeni yollar, yeni idealler ve yeni bir yaşama biçimi tanımlamasını umarak, yeni bir çağ, yepyeni bir insanlık yaratmanın elimizde olduğunun altını da çizmek isterim.

Bir düşünceye çok sayıda insanın inanması, o düşüncenin doğru olduğu anlamına gelmez. Örneğin, tarih boyunca dünyanın düz olduğuna inanan insanların sayısı, dünyanın yuvarlak olduğunu bilenlerin sayısından kat be kat fazladır. Dünyayı, evrenin merkezi olarak görmüş ve güneş dahil bütün gök cisimlerinin dünyanın çevresinde döndüğüne inananların sayısı bakımından da aynı tespit yapılabilir. Hatta Galileo'nun sırf bu gerçeği tespit ederek duyurduğu ve dinî inanışlara karşı geldiğinden, binbir işkence ile ölüm cezası ile yargılandığı ve yaptığının bir "hata" olduğunu "itiraf ederek" ölümden kurtuluşunun üzerinden geçen zaman da, Dünya merkezli evren inanışının kabul gördüğü toplam zaman içinde oldukça kısa kalır. Viking mito-

*Pozitif akıl, pozitif kanıt, pozitif eğitim gibi terimler kitap boyunca daima kanıta dayalı olarak algılanması gereken, bilimsel metod içeren kavramları tanımlamak için kullanılacaktır.

lojisinde birer kurt olduklarına inanılan Skoll ve Hati kahramanları vardır. Bunlardan Skoll, Ay'ı; Hati ise Güneş'i kovalamakta ve Güneş ya da Ay'dan herhangi bir tanesi kurtlara yakalandığında Güneş ya da Ay tutulması gerçekleşmektedir. Vikingler, özellikle Güneş tutulmasında ellerinden geldiğince yaygara koparak Kurt Hati'yi ürkütmeye ve Güneş'i kurtarmaya çalışırlardı. Bu inanç, onların yaşamında sorgulanmayan bir inançtı ve bilimin gelişmeye başladığı hemen ilk dönemde yıkılıverdi. Doğaya dair kavrayışımızı, ne zaman anlamlandıramadığımız noktalara denk düşürdüysek, her durumda kendimizce öyküler uydurma yaratıcılığını gösteriyoruz. Bu, atalarımızdan bize miras kalan bir özellik ve tarih bunu bize defalarca kanıtlamış durumdadır. Bunun yanında, bilim de bize doğal olguları anlamak ve çok zaman kontrol etmek ya da tahmin etmek için yol göstermiş ve gerçeği bulmamıza yardım etmiştir. Galileo örneğinde olduğu gibi, hem de inançlarımıza rağmen. Zaten kavrayışımızı da bu inançlarımız ekseninden çıkarma gerekliliğimiz tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bilim, bizim doğa olaylarını bilme ihtiyacımıza yanıt verebilen biricik etkin disiplindir ve bunun dışındaki yöntemlerin, kulaktan dolma bilgilerin, kişisel sezgilerin her biri, sadece hurafe olarak yaşamımızda yer tutar. ***Yani inanmak bir bilme yöntemi değildir ve çoğunlukla inandıklarımız, gerçeğin kendisinden çok uzaktır.***

11. yüzyılda Çinli kaynaklar, gözlemledikleri bir kuyruklu yıldız kaydı içermektedirler. Bugünün takvimine göre 1054 ya da 1055 yılına denk gelen senenin yaz aylarında, birkaç hafta boyunca, taştan yapılmış, yüksek bir kulenin üstünden göğü gözlemlemiş olan imparatorluk kâhini, bu "ikinci güneşin" imparatorluk için çok önemli olacak, çok parlak birinin doğumunu simgelediğini kehanet etmiştir. Bu parlak yıldız giderek solgunlaşıp, berrak yaz göğünde artık görünmez hâle geldiğinde, bu kehanetin tekrarlanabileceği ve aradan yaklaşık 70 yıl geçmesi gerektiği bilinmiyordu. Yine de bu tarihten çok daha öncesinde, Babil'de gözlem yapan gökbilimciler, Güneş tutul-

malarının dönemsel olduğunu ve belli aralıklarla gerçekleştiğini tespit etmişlerdi bile. Fakat bu tespitin yapıldığı Babil ülkesinde bile Güneş tutulmaları felaket işareti, tanrıların bir laneti, bir ceza olarak görülüyordu. Kuyrukluyıldızların müjdeci olmadıkları ya da Güneş tutulmalarının felaket getirmediği konusundaki yargılar ise ancak bilimin gelişmesiyle kendisine toplumsal bir karşılık buldu. Her ne kadar Viking mitolojisindeki Kurt Hati'nin Güneş'i kovalaması bugün bize oldukça saçma ve komik gelse de, günümüzde de böyle doğa olayları karşısında, gerçekliği olmayan mitler uydurduğumuz ve başkalarını da bunlara inandırdığımız yepyeni inançlar yarattığımız da çok oluyor. Yağan aşırı yağmurların ya da uzun süren kuraklığın ve hatta artık tüm jeolojisini ve dinamiğini kavradığımız depremlerin bile, tanrının bir ceza yöntemi olduğuna inananların sayısı, toplumun hâkim çoğunluğunu oluşturabilmektedir. Ve bu hâkim çoğunluğun inanışının da, Vikingler'in Hati inanışından hiçbir farkı yok aslında. O derece gerçekten uzak, o derece hayal ürünü ve o derece yanıltıcı olmakla birlikte bir o kadar da derin bir inanış olması nedeniyle kendisine toplumsal bir kabul ortamı bulabilmiştir.

Fransız yazar ve ressam Paul Gauguin, Viktorya dönemindeki bilimsel sıçrayış nedeniyle yaşadığı kafa karışıklığını ve sarsıntıyı anlattığı tablosuna, bilimin temel soruları olarak adlandırılabilecek üç sorudan oluşan bir ad koymuştu: *Nereden geliyoruz? Neyiz? Nereye gidiyoruz?* İşte bu üç soru, Viktorya dönemi aydınlanmasının insanlığa kattığı tüm temel sorgulama alanlarına tesadüf ederek, hem büyük bir zekâyı göstermiş, hem de büyük bir umutsuzluğu ifade etmiştir.

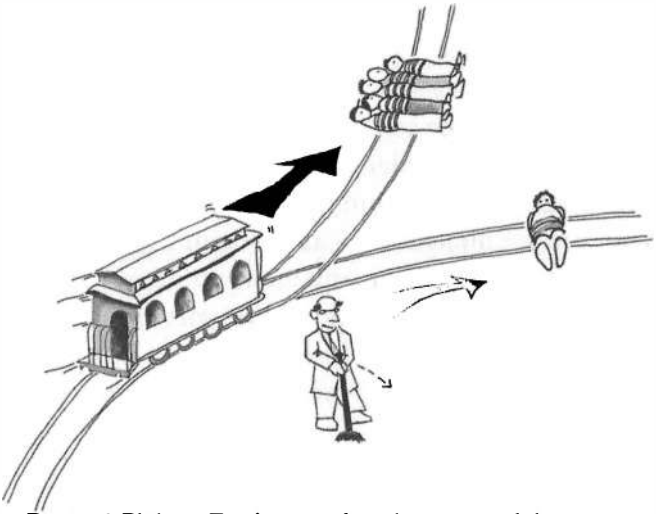
Bilim, bize hem kozmik, hem antropolojik hem de biyolojik olarak nereden geldiğimizi söyleyebilir. Evrimsel adımları takip edip psikolojik, sosyolojik ve kültürel olarak kendimizi ve çağ-

Resim: 1 Paul Gaugin'in ***Nereden geliyoruz? Neyiz? Nereye gidiyoruz?*** adlı tablosu

daşımız tüm evreni tanımlamamızı sağlayabilir ve bize gelecek hakkında kesin yargılarda bulunma, tutarlı ve olasılığı yüksek tahminler yapma ve bundan da iyisi geleceği inşa etme lüksünü sunabilir. Ayrıca bilim, bize birbirimizi anlamayı, ilişkilerimizi temellendirmeyi, bireysel ve toplumsal olarak huzurlu ve güven duygusu içinde yaşamayı ve erdemli olmayı da sağlayabilir çünkü insan beyni müthiş bir kavrama ve karar verme yeteneğine sahiptir. Ancak karar vermek için de bilmek ister; bilginin kaynağı ve bildiklerinin doğruluğu, kararların da doğruluğunu getirecektir. Bilmek, hayatın her alanında geçerli olan bir ön koşuldur ve yaşamımız için önemlidir. Fakat bunu sağlamak hiç de kolay değildir.

Ahlak filozofu olan Philippa Foot tarafından tasarlandıktan sonra, çeşitli farklı araştırmacılar ve düşünürler tarafından geliştirilip çeşitlendirilen tren deneyleri vardır. Bu deneylerde, bireylere bir durum anlatılır ve karar vermeleri istenir. Bu durumda, hızla gelmekte olan bir tren vardır ve makas başında bulunan denek, makas değiştirme imkânına sahiptir. Trenin normal güzergâhında, tren hattında yürüyen ve trenin geldiğinden habersiz; tren geçerse kaza sonucu ölebilecek 5 kişi vardır. Eğer denek makas değiştirirse, diğer rayda yürüyen ve yine tren geçerse ölebilecek bir başka kişi vardır. Deneklere, tam bu noktada ne karar verecekleri sorulur. %90 nispetindeki ezici çoğunluk, derhâl makası değiştirip 5 kişiyi kurtarmak için 1 kişiyi

Resim: 2 Philippa Foot'un tren deneylerinin temsili bir çizimi

feda eder. Bu yaptıklarının en doğrusu olduğunu ifade ederler. Kalan %10 ise, müdahale etmemeyi tercih eder.

Deneyde ufak bir değişiklik yapılır. Bu kez bir makas yoktur ama deneğin yanında bir kişi durmaktadır. Tren hızla gelmekte ve eğer denek yanında duran kişiyi trenin önüne itip, bu kişinin ölmesi pahasına trenin durmasını sağlamazsa, 5 kişi ölecektir. Bu kez denekler büyük bir tereddüt geçirir ve deneklerin sadece %10'u 1 kişinin trenin altında kalması pahasına 5 kişiyi kurtarmayı seçer.

Deneklere, bu iki deneyde de aslında aynı şey yapıldığı ifade edilir; yani müdahale ile denekler 1 kişiyi öldürerek 5 kişi kurtaracaklarıdır. Bu aradaki tercih farkının nedenini deneklerin %70'i açıklayamaz. Kalan %30'un açıklamaları ise tatmin edici olmaktan uzaktır. Bu deneyleri gerçekleştiren araştırmacı olan Hauser, bu deney sonucuyla ilgili olarak şöyle yazmaktadır:

> İnsanlarının çoğunun bu durumlar arasında neden bir ayrım yaptıklarına dair hiçbir fikirleri olmadığı gerçeği, onların altta yatan ilkelerin farkında olmadan ahlaki yargılarda bulunmaya eğilimli oldukları gerçeğini pekiştirmektedir.

Söz konusu insanlık olunca, genel kanıların toplumda yarattığı derin alışkanlık yapısından kopuş yaşamak ve ayrıklaşarak, bireysel bir biliş reformu gerçekleştirmek giderek zor- laşmaktadır. Sorduğumuz soruların basitlikleri giderek karmaşık ve çapraşık alanlarda açıklanamaz büyüklükler ve gerçekler altında ezilirlerken, en zorunun en basit ve temel görünen sorulara yanıt vermek olduğunu ancak geçtiğimiz yüzyıl içinde keşfedebilmiş oluşumuz da, bu anlamda son derece manidardır. Yaşamımızı yönlendiren temel edimlerimizi, sosyal ve kişisel birtakım kıstaslara gönüllü olarak bağlamaya çalışıyor oluşumuz ile kuantum kuramında bahsi geçen pek çok konunun ve açıklamanın aslında şaşırtıcı derecede özdeş ve örtüşen bir konumda olduğunu keşfetmek, mucizevi bir olay olarak karşımızda duruyor.

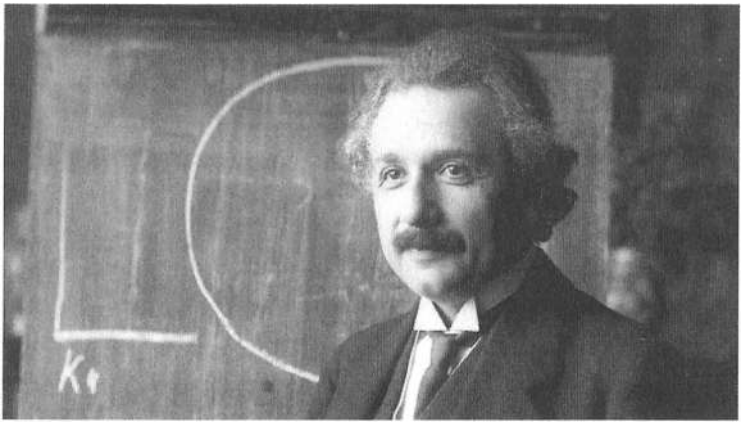
Bu mucizevi fırsat, bize gerçeğin kendisini kavramak ve gerçeklerin, ne olursa olsun olasılıklar içinde kalarak gerçekleşecekleri fikrine adapte olmak, henüz sayılı bilim insanı ve felsefecinin ikna olduğu bir durumdur. Oysaki, bu alandaki açıklamaları basite indirgemek mümkündür. Olasılık kavramını yeniden tanımlamak ve bunu bir reel sayı ile değil de bir seri olasılıkla ya da bir fonksiyon üzerinden açıklamak gerçekten de bize aradığımız yanıtları verir.

A

Başımı kaldırıp gökyüzüne baktığımda, orada, tüm bu çevremdeki nesneleri ve kişileri yaratmış olan birinin olabileceğine inanmıyorum. Bunun gerçekliğini elbette bugün bilmiyoruz, nasıl var olduğumuzu kanıtlamaya da belki hâlâ çok uzağız ama bu, bir gün yapamayacağımız anlamına da gelmiyor.

Uzayın büyüklüğünü düşününce, bulunduğumuz yer itibariyle, en gelişmiş araçlarımızı bile kullanarak gözlem yapabileceğimiz alan o kadar az ki, gerçeğin küçük bir resmine, bir ayrıntısına ya da genel geçer bir özelliğe erişmek için daha alma-

mız gereken çok yol olduğu kanısındayım ve bu konuda insanlığa, insanlığın kümülatif aklına ve merakına duyduğum güven kelimenin tam anlamıyla sonsuz. Çünkü biliyorum ki, sadece 5 yıl önce, bugün bildiğimiz birçok şeyi henüz öğrenmemiştik; geçtiğimiz yüzyılın başında, bugün tek bir iğne ile yok edebildiğimiz hastalıklardan ölüyorduk ve bilimkurgu kitaplarında bile neredeyse hiç bahsedilmiyordu uzaya yolculuktan. Bırakın alt parçacıklarını filan daha atomun kendisini dahi görememiştik; dünyanın gerçek şekli hakkında akademik olarak bile şüphe duyanlar vardı çünkü henüz uzaydan çekilmiş bir fotoğrafı yoktu. 5.000 yıl önce henüz daha yazıyı yeni keşfediyorduk ve kurallı olarak dert anlatacak, sanat yapacak, bilim yapacak bir dilimiz olmadığı gibi, modern bilimi keşfetmemiz için de 4.600 yıl daha beklememiz gerekecekti. 50.000 yıl önce muhtemelen ancak yeni ayağa kalkmıştık ve birkaç ses dışında bir dilimiz olmadığı gibi, dünyada çok kısıtlı bir bölgede yaşıyorduk. Evrenin yaşı 13,6 milyar yıl, dünyanınki ise yaklaşık 4,5 milyar ve bizim gerçek anlamıyla bilimsel yolculuğumuz 5. yüzyılına yeni girdi. Bu kadar kısa zamanda bu kadar büyük bir ivme kazanan bir kümülatif zihin hareketinin, önümüzdeki 500 yılda, 5.000

Resim: 3 Görelilik teorilerini ortaya attığı yıllarda Albert Einstein

yılda, 50.000 yılda neleri keşfedeceğini, nelerin üstesinden geleceğini, daha bilmediğimiz neleri ortaya atıp ispat edeceğini kestirmek imkânsız.

Tüm bunların ışığı altında şundan eminim ki, eğer varoluşumuz hakkında aksi iddia edilemez ve ispatlanabilir bir doğru bilgi ortaya atılacaksa, bunu düşünce sistemleri, felsefi disiplinler, dinî ya da sosyal örgütlenmeler değil, bizatihi bilimin kendisi yapacak. O gün gelinceye kadar bildiklerimiz hakkında daha fazlasını öğrenmek isteyen, bilime saygı duyan ve bilmediği şeyleri de kabul eden tavrıma devam edeceğim. İnanmanın bir bilme yöntemi olmadığına yürekten inanıyorum ve evrende her şeyin olasılık fonksiyonunun bir değer üzerine çökmesi ve gözlemci var olduğu için o formda gözlenebildiği gerçeği –ki bu iki kuramı bilmeyenler lütfen araştırsınlar– üzerine Einstein'in o ünlü tiradını hatırlatıyorum kendime:

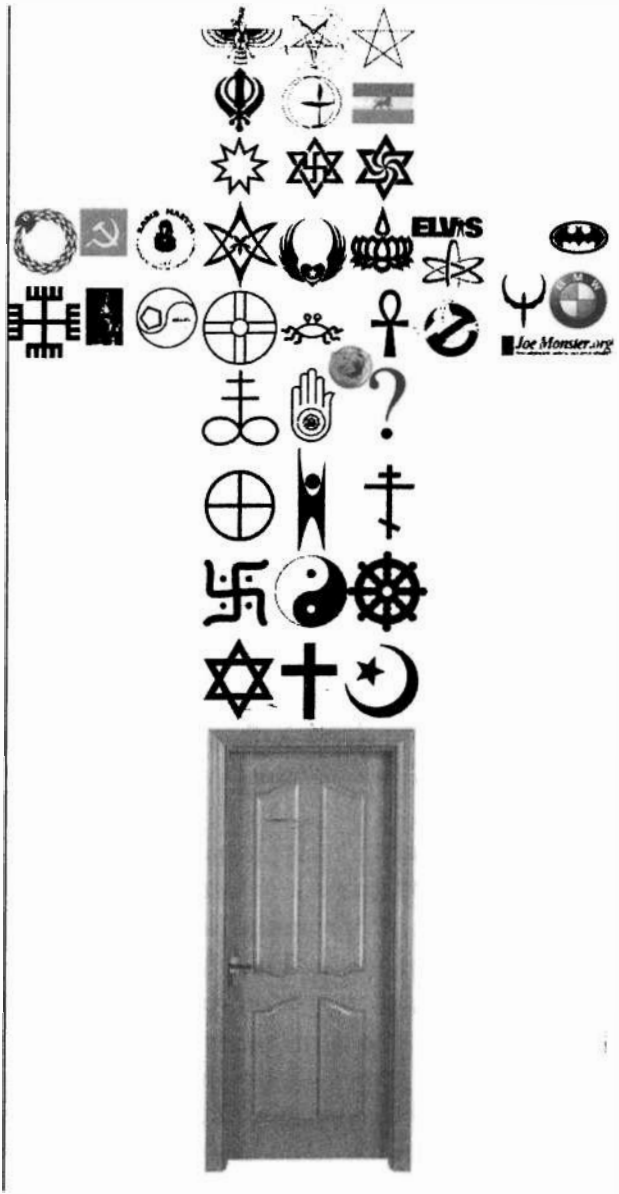
"Tanrı zar atmaz."

Eğer gerçeği gerçekten bilmek istiyorsan
yaşamında bir kez olsun her şeyden şüphe et.
René Descartes

İNANMAK BİR BİLME yöntemi değildir. Kendi inanışlarına bağlı olarak, eksik, yanlış ya da kaynaksız bilgi kullanarak herhangi bir konuda bir bilgi, kanaat ya da inanış geliştirmek de bir aldanma/aldatma yöntemi olarak kullanılan, içinde kasıt bulunsun bulunmasın kasti olarak aldatma eylemine giren bir büyük sosyal suçtur.

İnanmak, kişisel olarak da toplumsal olarak da nasıl ele alınırsa alınsın, kökten bir haklılık/haksızlık durumu yaratmaya başladığından beridir, gündemimizi çarpıtan tüm eylemlerin de can damarı hâline gelmiştir. Toplumun bilmeye yönelik artan gereksinimine karşılık olarak ortaya çıkan bilgi kırıntıları, yanına gönüllü olarak yanlış yorumlayan söylev ustalarını da alır ve zamanın ya da gerçek bilginin bile altından kalkmakta zorlandığı, inanca dayalı bir yanlış tutum inşa eder. Kanı, bir kişinin ya da toplumun bir konu hakkındaki genel düşünce, inanış ve yorumunu içerir ama çoklukla bir kanıda pozitif bilgi kırıntısı bulmak pek mümkün değildir.

Toplumsal bir bakış açısı geliştirmek de tüm bu inanma ek-

Resim: 4 Her şeyin inançsallaştırılabileceğine, simgeleştirilebileceğine ve tüm inançların aynı kapıya çıktığına dair bir uyarlama
Kaynak: http://joemonster.org/art/12982

senli bilme algısından başka bir araç kullanmadan yapılageldiğinde, ortaya çıkan manzaranın irkilticiliği nereden bakarsanız korkutucu olur. İçinde bulunduğumuz toplumun bir canavara dönüşmeye başladığını korkarak görürüz.

Medyanın, kanaat önderlerinin ve aile/yakın çevre/komşuluk gibi unsurların, herhangi bir konuda kanaat geliştirmeye olan etkisinin, bireyin öz benliğinde barındırdığı bilgi, kendi ön yargıları ve değer yargıları ile herhangi bir konudaki inanış biçiminden kaynaklanan bir karma içerisinde var olduğunu göz önüne alırsak, ortada bir kanıya varmak, yani karar vermek için en basitinden gereksinim duyduğumuz hiçbir pozitif unsurun var olmadığını korkarak görürüz. Kişinin herhangi bir konuda bilgi sahibi olmadan da fikir sahibi olma hakkının olduğuna saygı duymakla birlikte, bu fikrin genel geçer, kullanılabilir, üzerinde düşünülebilir ya da tartışılabilir olarak adlandırılması ve fikrin kendisine saygı gösterilmesi için herhangi bir neden yoktur. Bu, inanç eksenine çekildiğinde de yeknesaktır.

Kişinin inanç hürriyetine, herhangi bir konuda kişisel kanı, kanaat ya da inanç geliştirme ve bunu savunma, bu inanca uyma hakkına saygı göstermek, temel insan hakları unsurlarından biri iken, hangi türden olursa olsun bir inancın bizatihi kendisine saygı göstermenin ya da bu inancın topluma yayılmasına, toplumu cebren dönüştürmeye, değiştirmeye çalışmasına saygı göstermenin de anlamsız olduğu ölçüde tehlikeli de olduğu aşikârdır.

Âdet, örf, alışkanlık, her türden anane ve toplumsal ritüelin, bu bağlamda bireysel inanç kabilinden değil de yanlış toplumsal davranış modeli olarak değerlendirilmesinde fayda olduğu ve bu değerlendirmenin ya da eleştirel düzeyin de pozitif bilgiye dayanması gerekliliği açıktır.

Örneğin, *berdel* –karşılıklı kız değişimi– bir bölgede toplumsal ortak kabul ile doğru olduğuna inanılan bir günlük inanıştır. İki ailenin birbirlerinin kızlarını "alarak" karşılıklı iki evlilik yapmalarının toplumsal faydasını bu eksende tartışmak,

bunun saygı duyulması gereken bir inanç olduğunu tartışmaktan çok daha önemli bir tartışma düzlemidir. Doğrunun, bireysel kanı üzerinden şekillenmesi karşısında, acaba ne türden bir bilimsel düzlemin kanıyı kırabileceğini araştırmak yerine, karşısına tam da aynı düzlemde bir başka kanı koymak –örnekte, berdelin sosyal ve bireysel olarak yanlış olduğu kanısı– da tam da aynı türden bir inanış yöntemi geliştirmek anlamına gelmektedir.

Zaten sapla samanı karıştırmak konusunda son derece usta olan bir kültür dünyasında, evlere şenlik bir medya ile yaşamak konusunda şanssızız ve son derece kararsız ama yönlendirici bir çevrede yaşıyoruz. Hâl böyle olunca, bir zamanların düşünen ve kanaat üreten eliti yerine, her konuda söz sahibi olmayı

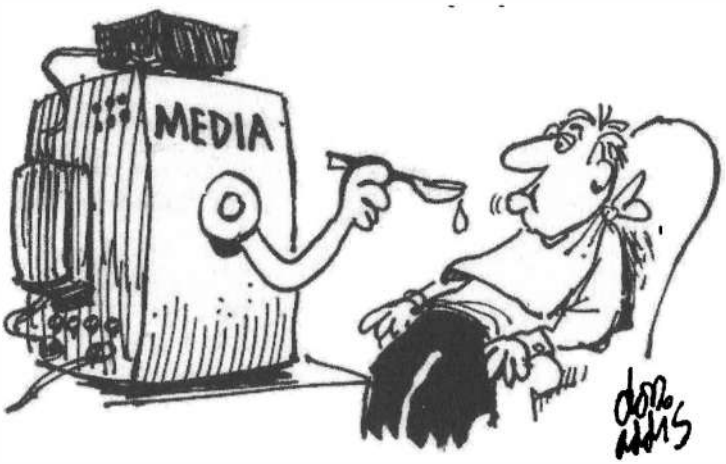

Resim: 5 Günümüz insanın modern cahilliğine bir eleştiri
Kaynak: http://blog-bughuntress.php.qarea.org/testing-tips-tricks/brain-hacks-for-ultimate-testing3

hedefleyen ve hiçbir pozitif temele oturmadan geliştirilmiş inanç kabilinden kanaatleri ile tüm bir kültürü kendi inanç düzeylerinde boğmaya azmetmiş olanların, her an ekranlardan, sokaklardan, gazete köşelerinden, komşu balkonlarından, kahve sohbetlerinden bize bayrak sallıyor oluşu, şaşırtıcı olmaktan çok utanç vericidir. Pozitif kaynaklı bilgi yerine geçen öz inançlardan kurulu bir kanaat düzeninin yetersiz, yanlış ve mutsuz edici düzleminde, toplumsal seviyesizleşme, cahilleşme ve yalnızlaşma düzeyinin etkileri içinde âdeta nefes almakta zorlanıyoruz artık; bu cahiliye denizinde boğulmamıza ramak kaldığını görmek için de çok uzağa gitmeye gerek yok: Hemen bir haber bülteni açın ve haberlerin hangi dilde, nasıl bir yorumla ve ilginçtir şiddete dayalı bir dille nasıl aktarıldığını; haberi yazanların bireysel inanışlarına nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve yaygın kanının ne kadar güçlü bir şekilde pompalandığını bizatihi gözlemleyin.

Belli aralıklarla damlatan bir musluğun insanı çıldırtıcı bir etki yaptığını bireysel olarak tecrübe eden herkesin, bu konuda deneysel bir bilgisi ve bu bilgiden hareketle elde ettiği, damlatan musluklarla ilgili bir kanısı vardır. Çünkü günlük hayatın bir parçası olan bu duruma karşı kayıtsız kalmak bir yöntemken, kayıtsızlık ekseninin çok uzağında bir kanı geliştirmek, toplumsal düzeye sirayet etmiş bir alışkanlıktır. Bu denli günlük ve ampirik bir bilgi kırıntısı karşısında, yine de toplumsal olarak bir örnek bir kanaat geliştiremediğimizi fark ederiz hemen. Bireysel tepkilerin bir skala üzerinde belli noktalara yığılma göstermesi bile, bu ortak genel kanı noktalarının bir varyasyonu olduğu, yine belli ortak kültürel ve bireysel öğeler düzleminde bir dağılım gösterdiği gerçeğini örtmeye yetmez.

Bu kadar sıradan bir konu üzerinde bile kanaat farklılıklarının gelişmesine fırsat veren bireysel ayrılıkların söz konusu olduğu bir düzlemde, herhangi başka bir konuda bu kadar kolaylıkla genel geçer inanç üretilmeye çalışılmasını mantıklı ve iyi niyetli görmeye çalışmanın çok safdillilik olacağı görüşün-

Resim: 6 Medyanın aptallaştırıcı etkisine bir eleştiri
Kaynak: http://pinoysolutions.blogspot.com.tr/2013/11/its-media-stupid.html

deyim. Bilimsel olarak farkı tespit etmenin birden fazla yolu varken, bu farklardan bir örnek bir toplumsal model ortaya koymanın, verileri çarpıtmaktan başka bir yolu yoktur. Tehlikeli olan da işte bu verilere sahip olmak üzere pozitif bilimleri ve onların terminolojik jargonlarını kullanarak, bu saptırmaları, yine bilimsel dil ve anlatım yöntemleri kullanarak aktarmaya ve toplumsal genel geçer bir kanı oluşturmaya çalışan totalitarizm sevdalısı yarı cahillerdir. Toplumu postmodern bir cahiliye devrine sürükleyen işte bu yapılanmadır.

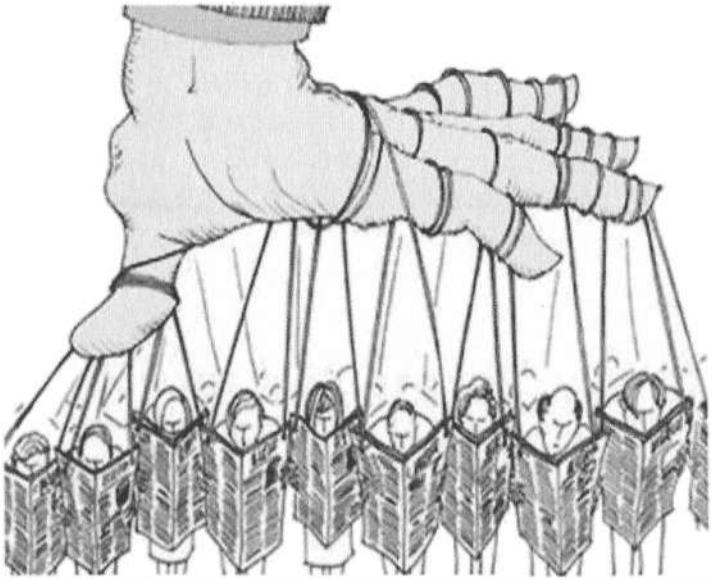
Medyanın, çok satan safsata kitapların, yarışma programlarının, bu kadar şiddetli bir şekilde yaşamımıza nüfuz eden rekabetin, paraya dayalı değer ölçme sisteminin, bilgi gibi, adalet gibi, bilim gibi karşılığı maddi bir ölçeğe indirgenemeyecek değerlerin de bir ölçme ve değerlendirme birimi hâline gelmesi; daha da kötüsü paranın bizatihi sahibi tarafından bilgi, adalet, bilim, sanat gibi değerlerin ikamesi olarak kullanılmaya çalışılması, hatta paranın tüm bu kavramsal değerleri satın alabildiğine duyulan güçlü inancın giderek genele yayılması, bu *okumuş cahillerin* yıllardan beri tüm toplumlara dayatmaya çalıştığı

bir yeni değer inancıdır. Elbette bu da bir inanç yönetimidir ve etkileri itibariyle bakıldığında bugün gerçekten de başarılı olmuş bir yönetimdir diyebiliriz.

İNANCIN –YALNIZCA DİNSEL inancın değil, her türden kanaate duyulan o derin öz güvenin– toplum içinde bu denli karşılık bulabilmesini bir kolay mühendislik malzemesi olarak gören toplum mühendisliği anlayışının, doğru malzeme ve doğru yöntemlerle yepyeni bir dünya düzeni tasarlamaktaki azme sağladığı katkı paha biçilemezdir.

Toplum mühendisliği kadar önemli, toplumdaki tek tek bireylerin değişimini planlayan *insan mühendisliği*nden de söz edilmesi gerekli. Çünkü toplumun tümünü değiştirebilmek zaman alır ancak bireyleri değiştirebilmek çok daha kısa sürede gerçekleştirilebilir. Belli bir biçimde düşünmeye, inanmaya, tüketmeye ve yaşamaya alıştırılan bireylerin dönüşümü toplumsal dönüşümden daha önce gelir ki, onlar, üstelik liderlik, eşik bekçiliği ya da kanaat önderliği sıfatlarıyla özdeşleşerek toplumsal değişimi hızlandıran dinamikleri tetikleyebilsinler.

Komplo teorisyenlerinin, dünyadaki insanları birkaç ailenin, birkaç şirketin, devletlerin ardındaki gizli güçlerin filan yönettiği konusundaki safsatalarından ayrı olarak, daha mikro dü-

Resim: 7 Medyanın toplumu dönüştürücü etkisi konulu bir karikatür
Kaynak: https://istihbaratalani.files.wordpress.com/2013/05/image00310.jpg

zeyde yapılan toplumsal inanç geliştirme mühendisliğinin başarılı olduğu da bilimsel verilerle kanıtlanan bir gerçektir. Özellikle bazı ateşli konularda, yani kaşıdıkça altından oy çıkan, siyasi söylevlerin her türünün daima karşılık bulduğu netameli konulardır bunlar aynı zamanda, bu algı mühendisliğinin ve bilgi çarpıtmalarının ne ölçüde güçlü olduğunu her gün yaşayarak görüyoruz. Bugünün siyasi söylevlerinin, yalnız Türkiye özelinde değil, dünya düzeyinde de sürekli olarak değişiyor ve her değişimin kendisine hem karşıt hem de taraftar görüşleri ve kitleleri akıl almaz bir hızla yaratıyor oluşunu bu sosyal mühendislik araçlarının yaygınlaşmasına ve etki gücünün giderek genişlemesine bağlamak yanlış olmaz.

İnancın toplum mühendisliğindeki yaygın etkisini, toplumun makineleşen düzeniyle birlikte düşünmek, gerçeğe ulaşmak bakımından oldukça faydalı olur. Bugün toplumda orta direk denilen orta gelir düzeyi insanların yaşamlarının ne kadar

homojen olduğu şaşırtıcıdır. Haftalık çalışma rutini, hafta sonu AVM etkinliği ve pazar sabahı miskinliğinden oluşan bir planın yıllarca sekteye bile uğramadan devam etmesinin yarattığı motor alışkanlıkların kolay kolay terk edilemeyen bir yaşama yöntemi inancına dönüşmesi –aslında evrilmesi daha doğru bir sözcüktür– bireylerin tek tek ve toplamda da toplumsal düzeyde entelektüel gereksinimlerin azalmasına, hatta yok olmasına neden olmaktadır. Entelektüel gereksinimler, sanatla, sporla, edebiyatla, felsefeyle, bilimle ilgilenmeyi gerekli ve çekici kılar; hepsi yaşamın bizatihi kendisini ve bireyin yaşam içindeki varlık sorununu anlamlandırmayı ve doğru bir yaşam kalitesi konumlandırmayı sağlar. Sığ bir entelektüel gereksinim düzeyi, aynı düzeyde sığ ve anlamsız, motor etkinlikler içinde kaybolmuş bir yaşam ortaya koyar. Sanatın, bilimin, felsefenin, sporun, sinemanın ve daha sayamadığımız pek çok sanatsal, sosyal ve kültürel etkinliğin hem ortaya çıkış nedeni hem de şimdiye kadar varoluş sebepleri entelektüel dünyaya yatırım yaparak yaşamı daha kaliteli hâle getirmekti.

İnandığı düzeyde bir yaşama motor etkinlikler düzeyinde ve paranın kutsanmış etkisine giderek çok daha köktenci bir inançla bağlanarak yaşamayı âdet edinen bireyin, toplum içinde var olabilmesi de kendisi nev'inden bireylerin mevcudiyetini müstacel kılar. Söylev olarak değil sadece, eylemsel olarak da kısa bir zaman içinde tek tip davranış sergileyen bir yakın çevrenin yaratılması elzemdir ve toplum birbirine bu kesişen yakın çevre kümeleri ile kesinkes ve girift bir şekilde bağlıdır. Bireyin, sonsuz sayıda eylem türünü, hemen her konuda bir örnek eylem türüne tevdi etmesinin getirdiği rahatlık da bu inanç gelişimi üzerinde son derece ağırlıklı bir etkiye sahiptir.

Evrimsel bir gerçek olan en güçlünün hayatta kalışı ilkesi, inançların kendileri için olduğu kadar inanca giden fikir örgütlenmelerinin varlığı için de kılıcın keskin ucu gibidir; hangisini yaşamın aydınlığına çıkaracağı, hangisini unutulmanın karanlığına gömeceği, fikrin evrimsel yaşam gücüne bağlıdır.

Bu yaşam gücünü yönetmeye çalışmaya da bugün toplum mühendisliği deniyor.

İNANÇLARIN GELİŞMESİNDE VE SÜRER kalmasında en önemli etkinin korku olduğunu da tarihsel bilgilerimizden ve antropolojik kayıtlardan tespit ediyoruz. Dinsel inançların da günlük inançların da ortaya çıkmasının temel nedeninin yaşama güdümüzün baş döndüren etkisi ve bu güdünün kontrolündeki bedenen ya da sosyal olarak zarar göreceğimiz korkusu olduğu açıktır.

Tarih öncesi dönemde insanları toplu olarak bir arada yaşamaya iten temel dürtü de buydu zaten. Açlıkla mücadele edebilmek, yetenekleri avcılık konusunda sivrilen bireylerle aynı topluluğu paylaşmak daha az açlık çekmek demekti. Aynı zamanda iyi avcılar, yırtıcı hayvanlara karşı iyi koruyucular demekti. Onların, toplumu ya da topluluğu oluşturan bireylerin yaşam üzerindeki tasavvurlarını merkezileştirmeye iten dürtü de muhtemelen bu avcı/koruyucu bireylerin sosyal liderlik vasıflarını bile isteye ya da mecburen geliştirmeleriydi. Bireylerin sınırlı gücü karşısında sosyal bir koruyucu rolünün kapsamının derinleşmesi ve bu role model kavramın gereksinim bakımın-

Resim: 8 Kolombiyalı ressam Oswaldo Guayasamin gözünden korku

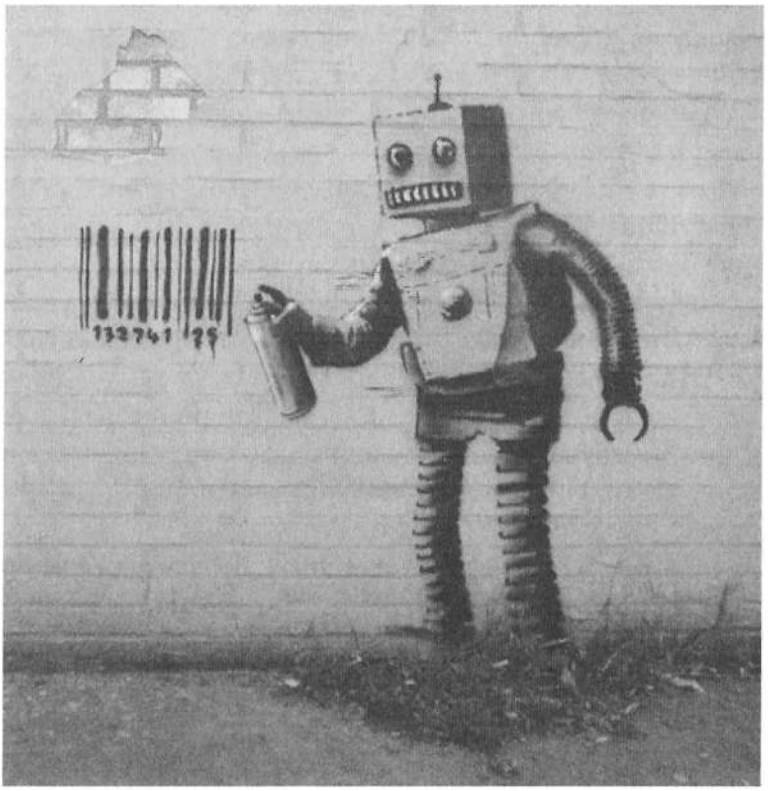
dan karmaşık hâle gelmesi, bizi yaratıcı, koruyucu ama gerektiğinde cezalandırıcı bir gücün nasıl şekillenmiş olduğunu anlayabileceğimiz bir kavramsal dünyaya götürüyor.

Toplumun birey sayısındaki artışın toplumsal bir organizasyon kurma gereğini ortaya çıkarması, birey sayısını daha da arttırmıştır. Artan birey sayısının gereksinimlerini karşılayacak sistemlerin de varlığı artık elzem hâle gelmiştir. Bu da bir iktidar kavramı ve iktidar kurumu ortaya çıkartan daha kapsamlı ve daha iyi organize olmak zorunda kalan, yeteneklerine göre varlık nedenleri ve toplumsal rolleri şekillenen bireyleri, toplum olarak davranmaya güdüleyecek kavramlara duyulan gereksinimi de çok arttırmıştır. İktidar, bir ucunda refah, diğer ucunda kesinkes ölüm bulunan –hem bireysel hem de toplumsal anlamda elbette– bir kurum hâlini aldıkça, inanç ekseninde geliştirilen ortak kanılara ve tepkilere daha çok gereksinim duymuştur. Kitlenin, iktidar kurumunun arzuları, gereksinimleri, hırsları ve yönlendirmeleri doğrultusunda tepki vermesini sağlamak, iktidar kurumunun kendisinden de büyük bir inanış gücüne duyduğu gereksinimi o kadar sivri bir uca getirmiştir ki, bir noktada artık münferit temsildeki iktidar kurumu veya lideri, kendisini toplumu oluşturan beher bireyin toplamından daha yukarıda, daha farklı vasıfta görmeye başlamış ve kitleyi kontrolde zafiyete düşmemek için de kendisinin varlığını, korkunun temellendirdiği bir tanrısal güce –koruyucu, kollayıcı ama yöneten, buyuran ve gerektiğinde cezalandıran– yükseltmeye gayret etmiştir.

Tanrısal güç, hükmettiği toplumdaki algıları ve toplumun ortak yaşamaktan kaynaklanan sorunlarını yönetmek konusunda genel geçer hipotezler geliştirmeye ve başarılı olanlarını birer ilahi kural olarak topluma dayatmaya gayret etmiştir. Toplumun sorunlarına, örneğin miras paylaşımına, kimlerin savaşa asker olarak katılacağına, toplumsal üremeyi garanti altına alacak bir evlilik düzeni geliştirilmesine, ölüleri nasıl ortadan kaldıracaklarına, nasıl yas tutacaklarına, iktidarı nasıl kutsayacak-

larına, toplumsal umut düzeyini nasıl geliştireceklerine, kayıplar karşında nasıl avunacaklarına, ortak yaşamanın hem sosyal hem de ekonomik maliyetini nasıl üleşeceklerine ilişkin çok geniş bir alanda ve birbirinden çok farklı çözüm hipotezlerinin dinsel buyruklar olarak ortaya atıldığında kabul edilebildiğini, benimsendiğini ve iyi kötü bir uygulama karşılığı bulduğunu görüyoruz.

İnancın, toplumu şekillendirici etkisi karşısında durmadan yeni inanç öğeleri pompalayan, inanca dayalı gruplar, kutuplar, klanlar yaratan bir sosyal mühendislik geliştirmek de, antik dönemde tanrı kavramını geliştirmek kadar sıra dışı ama kaçınıl-

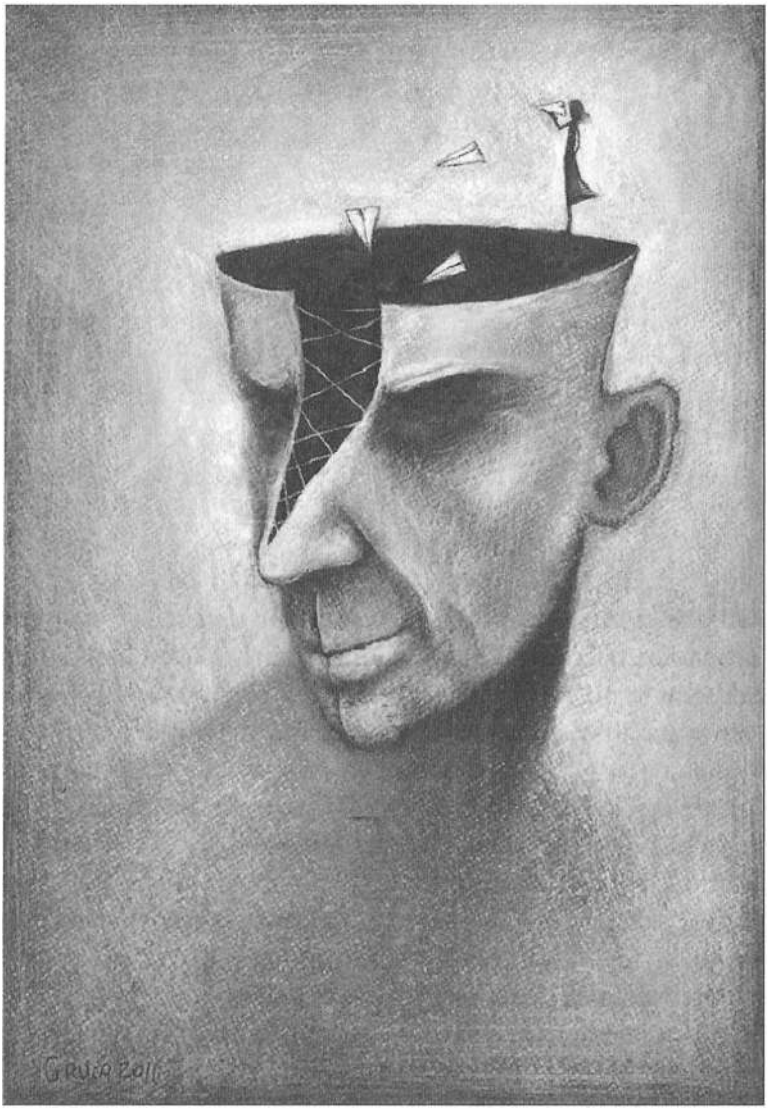
Resim: 9 Sokak ressamı Banksy'nin totaliterist ve tektipleştirici düzene bir eleştirisi

maz bir atılımdır. Lakin toplumun güdülmesi bakımından birörnek hâline getirilmeye çalışılan fertlerin, bireysel özelliklerinin de inançların altında birbirine benzemekten ziyade yok olmaya gittiğini gözlemlemekteyiz. Özgür düşüncedeki atılımın, Avrupa'da bugün mimaride, resimde, heykelde, müzikte, edebiyatta, felsefede klasik olarak adlandırabileceğimiz eserlerde bir patlama yaratması; yanında bilimin bizatihi kendisinin ortaya çıkması, bireysel çabaların ne denli özgürlük bağımlı olduğunu ispatlar niteliktedir. Totaliter cemiyetlerin sanatta, felsefede, bilimde ve dahi diğer tüm alanlarda kara bir örtünün altına sızan azıcık ışıkla yetinmeye mecbur kalmaları da tam olarak kendilerini bir arada tutmak ve kitleyi yönetmekle ilgili geliştirdikleri inanç yönlendirmeli totaliter mühendisliğin, yani kurumsal ve kuramsal anlamda kendilerinin bir sonucudur.

GÜNÜMÜZ DÜŞÜNCESİNDE OLANAKSIZ olan bir inanç ayrımının, iktidarların kendi hevesleri bakımından sıcak tutulmaya çalışıldığını tespit ediyoruz da, bireysel konforumuz için böyle bir inanç alanına duyduğumuz gereksinimi ortaya koymak bakımından biraz çekingen kalıyoruz. Oysa biliyoruz ki hem evrimsel açıdan hem de iktisaden, işlevsiz olanın yaşamda kalması olanaklı değil. O hâlde totaliterleşme eğilimi de arttığı ve aslında sosyal gereksinimlerimize yanıt vermekten çok uzağa düşmeye başladığı hâlde kanısal bilgi anlayışı ve bu kanaat ekonomisi neden hâlâ ayakta ve şaşırtıcı bir şekilde neden etkisi giderek daha da büyüyor?

Bu sorunun doğru yanıtına gitmek için, kanının ya da kanaatin bir konuda bilgi olarak nasıl kabul edilebildiğini anlamaya odaklanmak ilk adım olabilir.

Bilimin güvenilir bir veri seti sunduğu ve çıkarımlarının genel geçer bir bilgi türü olarak kullanışlı olduğu ortadadır. Bunun yanında genellikle bilime atfedilen ama aslında bilimin işlevsel keşiflerinden faydalanarak araç yapmamıza yarayan tek-

Resim: 10 Polonyalı ressam Slawek Gruca'nın
egonun insan zihni üzerindeki etkisini konu alan simgesel tablosu

nolojinin, kendisine değil ama bilime ve bilimsel bilginin pozitif algısına yaptığı katkıyı da bir kenara not etmek gerekli. Bu bağlamda bakıldığında, bilimsel bir bilginin, bu bilgiyi gerçekten test etmek konusunda hiçbir olanağı olmayan büyük kitlelerce doğru kabul edildiğini ve bunu da teknolojinin işlevsel, tekrarı doğrulayan sonuçlar üreten ve bilim diliyle konuşan bir yapısının oluşuna borçlu olduğunu açıkça görebiliriz.

Bilimsel bilginin aynı anlatım üslubunu, jargonunu, terminolojisini ve neden-sonuç ilişkisine dayalı deterministik diyalektiğini kullanmanın, bahse konu çıkarımlara baştan bir güven duyulmasını ve doğru kabul edilmesini beraberinde getirdiğini kabul etmek, gerçekten uzak bir tespit olmaz.

Günlük konulardaki inançların ve kanıların gelişmesinde ve kanının süper bir hızla yaygınlaşmasında, medyanın –ve artık günümüzde sosyal medyanın– dağıtım olanaklarını kullanmanın yanı sıra bu jargon etkisi de yatmaktadır ve önceki bölümlerde de anlatıldığı üzere bu bilgilerin ve jargonun manipüle edilmesiyle olmadık çıkarımların bir kanaate dönüşmesi, bir inanış durumuna evrilmesi, sanılanın aksine çok kısa bir sürede olabilmektedir.

Toplumsal inanışların muhafazası konusunda son derece katı tavır içinde olan toplum ya da topluluklarda bile, günümüzde herhangi bir konuda bir inanışın tam da bu muhafazakârlık nedeniyle bu kadar kolay yayıldığını tespit ediyoruz. Kötü olan, durumdan hareketle gerçeğe ulaşmaya çalışan bir dizi bilimsel etkinliği bastıranın da yine kendi etkinliklerinde elde ettikleri bilimsel veri seti oluşudur. Bu da bize yapılan çarpıtmanın etkisinin değil sadece, kullandığı söylev ve kanıtların da güvenilirlik bakımından sorgulanmasının hem zorunlu hem de algısal bakımdan tehlikeli olduğu bir düzleme çekiliyor oluşunun, tartışmayı tıkadığını gösterir.

Belki sadece basit alışkanlıklar olarak ortaya çıkan eylemlerin, günümüz girift sosyopolitik yapısında ne kadar köktenci bir rol oynadığını izlemek bile, çözümün bir kısırdöngüye dö-

nüşeceği konusunda umutsuzluğa düşmek için yeterli bir neden olarak görülebilir. Burada belki de dikkatli geçmemiz ve dönüp de yeniden bakmamız gereken başka bir bölge vardır: Ferdin birey olmak ve özel olmak istediği bir düşünsel düzeyidir burası. Toplumun bir ferdi olmanın getirdiği konfordan vazgeçmeyerek de bireysel olarak varlık göstermeyi isteyen bireylerin varlık sorununa verdiği yanıtların ve tepkilerin –sanatsal ya da kültürel olarak dışa vurulsun vurulmasın– totaliter ve inanca dayalı bir yönetimsel ekolü içten içten reddettiği gerçeğini hafiften de olsa ortaya çıkardığını görürüz. Bireyin egosunun, kendisini toplum içinde daha özel bir konuma yerleştirmek konusundaki arzusu, motor etkinlikler ile yaşamını tüketmeye gönüllü olmuş kitleye mensup bireylerde bile südur ediyor oluşu, belki de totaliter ve kanaat üstünlüğüne dayalı mutlak bir kavramın toplum içinde istisnasız olarak yerleşmesinin doğal olarak olanaksız olduğu gerçeğine götürür bizi. Her ne kadar sistematik eğitimin, para merkezli motor yaşam düzeninin ve bireysel kariyer hedeflerinin gölgesi bu totaliter eğilim ve kanaatlerin genel geçerliğini koruyacak şekilde üzerlerine düşse de, baştan beri bu eylemleri kendi kontrolüne almak, inisiyatif kullanamadığı eylem biçimlerini benimsememek –ama ötekileştirmeden– ve tüm bu varoluş üzerinde düşünmek bakımından faaliyette bulunan bireylerin mevcudiyeti, totaliter inanışlara yüzde yüz nispetle teslim olmayacağımız umudunu canlı tutar.

Bir Hint atasözü, "Doktorun olduğu her yerde mutlaka hasta vardır," der. Bunun doğruluğunu test etmek için çabalamak yerine ardındaki toplumsal anlamı algılamaya çalışmanın, tartıştığımız konu özelinde faydalı olacağını düşünmek yararlı olur. Zamanla değişen bir toplumsal yapının, gelişme yönünün tahmin edilir olup olmadığı, sosyal bilimlerin genel tartışma konularından biridir. Fütüristik çalışmaların bilimsel boyutta yapılabildiği, entelektüel düzeyi bilimsel veriyi değerlendirmeye müsait olan bireylerin, bir toplumun kümülatif aklına ve benliğine yaptığı katkılardan hoşnut oldukları toplumlarda, bir konunun tartışılması için o konu ile ilgili bir sorunun mevcut olup olmadığı, bir gereksinim bulunup bulunmadığı esas mesele değildir. Bu, belki de medeniyetin ölçülerinden biridir. Bir sorun daha çıkmadan toplumu değerlendirmek, analiz etmek ve fikir üretmek, bir fütüristik çaba olmanın yanında, toplumsal iş birliği, refah ve medeniyeti sürer kılmanın da müthiş bir yoludur.

Tıp örneğinden gidersek, bir toplumun gereksinimleri dışında bir kontrolünü yapmak, sağlıklı bir bireye genel sağlık ta-

raması yapmakla eşdeğer görülebilir. Entelektüel derinliği, toplumsal düzeni değerlendirme gereksinimini duyacak kadar gelişmiş olan toplumların, kendi toplumlarına ait sorunların çözümünde takındıkları bilimsel tavrın büyük ölçüde bu yeni faaliyete yansıyacağını söylemek de iyimser bir tahminden öte, fütüristik bir kestirim olabilir.

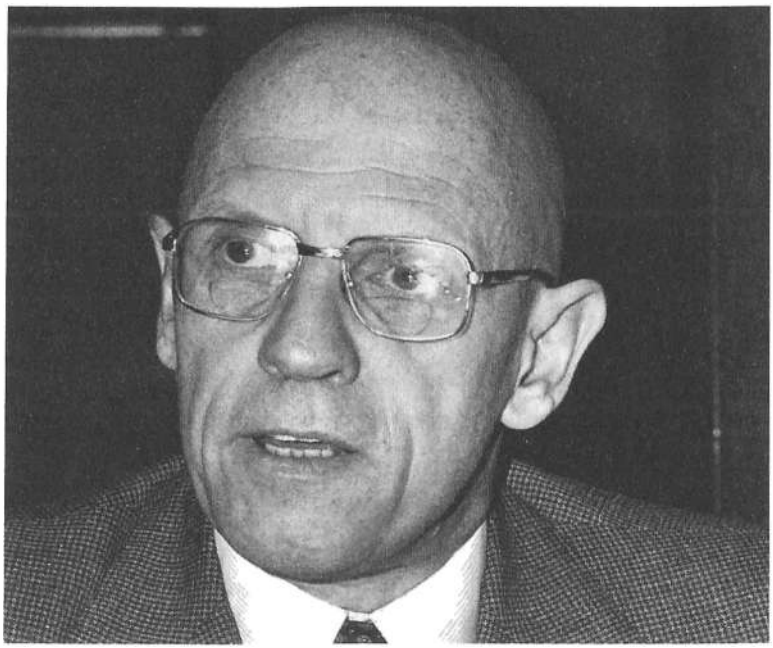
Seküler bir yaklaşımın, toplumsal refaha genellikle pozitif yönlü katkısı olmuştur. Örneğin yirminci yüzyıldan başlayarak hayvan hakları konusunda yürütülen algı kampanyaları ve seküler tartışmalar, sadece hayvanların değil kadın haklarının ve genel olarak insan haklarının gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Bilimin, örneğin sigaranın zararları konusundaki çalışmaları, zararlar ve sonuçları ile pasif içicilik konusunda ortaya koyduğu somut veri seti neticesinde yapılan tartışmalar, bugün artık alıştığımız düzeyde bir sigara karşıtlığını ortaya koymuştur. Sigara içenlerde bile, sigaranın zararları konusunda bir hassasiyet oluşmuş, toplumla iç içe bulunulan yerlerde, toplu taşıma araçlarında, kapalı mekânlarda sigara içilmesi hem kanunen yasaklanmıştır hem de bundan da önemli olarak sadece kanaat olarak değil bilgi olarak da bu zararlara ikna olmuş kişiler tarafından bu kuralın uygulaması bir hak olarak görülmüş ve sigara yasakları toplumsal bir uzlaşı hâlinde korumaya alınmıştır.

Bu koruma güdüsü, her ne kadar bireyin kendi yaşam kalitesine hizmet etse ve çıkarına bile olsa, bunu bir kanı ya da kanaat doğrultusunda değil, bir bilinç düzeyi içinde yapmaya çalışıyor oluşu; toplumun yukarıda bahsedildiği gibi tespit edilmemiş bir gereksinimine fütüristik bir yaklaşımla ürettiği ve bilimsel verilerle yaygınlaşan bir olguyu ortaya koymaktadır. Bunda inancın bir dayatmasını aramak da mümkün elbette; fakat seküler anlayışın bu dayatmanın ya da dinsel inanç kaynaklı kural ve alışkanlıkların etkisini bertaraf edecek kanıtlar sunarak bu etkiyi değersizleştirdiğini de göz ardı etmemek gerek.

Biliyoruz ki, inancın toplum içinde yarattığı hassasiyetin giderilmesi konusunda bugüne kadar ortaya konmuş tezler içerisinde bir şekilde hayata geçirilmiş olanların da kısa bir süre içinde, doğaları gereği bir totaliter yapı geliştirdikleri ve bu sistemlerin de birer inanç sistemlerine dönüştüğü örnekleri görmezden gelmek, yalnızca yeni tezler üretmek hususunda değil, mevcut tezlerin yeniden yorumlanması hususunda da yanıltıcı bir etki yaratır.

Michael Foucault'un *Doğruyu Söylemek* kitabında da örneklendirdiği gibi, kişisel kehanetlerin, bireyin kendisinin ortaya attığı, bilimsel verilerle desteklenmeyen her türden tezin, geçmiş zaman boyunca tanrıların söylediği yalanlarla yarışması için uydurulmuş kehanetlerden hiçbir farkı yoktur. Zemin kayganlaştıkça, tutunmak için zemine daha güçlü darbeler indirmeye çalışan vahşi bir hayvan gibi, gerçeklerle ezildikçe yok

Resim: 11 Ünlü Fransız düşünür Michael Foucault (1926-1984)

Resim: 12 Popüler kültürün değerlerimiz üzerindeki yıkıcı, dönüştürücü ve tavsatıcı etkisi
Kaynak:
https://erdalatabek.wordpress.com/2013/03/15/populer-kulturun-zararlari/

olmak yerine, zihinlerdeki varlığına devam etmek için çabalayan inançların bireylere hem zihinsel olarak hem de fiziksel olarak yaptığı eziyetler de görmezden gelinemeyecek kadar acıtıcı olabilir.

Bireyin, modern bir toplumsal algı içerisinde, kendisini çağ-

daşları ile benzer düzeyde bir yaşam alanına sahip, benzer merak ve keyif hislerinden oluşan bir örnek bir yaşam enerjisiyle donanmış bulması, kendisi için gerekli olan ayrıt edici özellikleri, başkalarının kendisi hakkındaki düşüncelerini, idealize edilmiş düşüncelere uyarlamaya çalışması ve doyumsuz bir takdir beklentisi, inançların ve yerleşik totaliter etkilerin ceza sisteminden ziyade bir ödül sistemini etkin kıldıklarını göstermesi; bunun yanında tanımı gereği bireyin tek başınalığına gerek duyan ve bizatihi bireyin bu tek başınalığından beslenen korkuların ve idealden uzaklaşma hâlinde bireye uygulanan baskı ve yaptırımların etkisinin kalıcı ama görece daha az şevklendirici ve daha az etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle, bireysel duygudurum değişimlerinin, bireysel arzu ve gereksinimlerin, salt bir kişilik hakkı olarak tanımlanması değil, aynı zamanda kişinin boşlukta kalmış duygu dünyasına bir zemin, bir dayanak yaratması da başkaca bir etkendir.

İnanç, varlığını borçlu olduğu değerler üzerinden kendisini oluşturan her bireyin, biraz da bu mevcudiyetini olumlu kılmak, deyim yerindeyse idealleştirmek için kendisine rol model olarak alacağı bir tablo koyar ortaya. İnternet devrimi öncesi dönemde bilgi akışının nitelik ve nicelik özelliklerine bağlı olarak bu tablonun ortaya konuluşunda bireyin yakın çevresi ile olan ilişkileri çok önemli ve yönlendirici iken, bugün artık medya gereçleri, sosyal medya dünyası ve bir an olsun elimizden düşmeyen telefonlardan oluşan sanal bir ağ, her zamankinden hızlı ama her zamankinden güçlü sanal verilerle, önemli konulardaki yanlış, eksik, abartılmış ya da kelimenin tam anlamıyla saçmalanmış söylevler geliştirerek mesnetsiz, zararlı, kutuplaştırıcı, tektipleştirici, sorgulanmayan ve içsel eleştiri/hırs duyulan kanılar, inançlar ve algılar ortaya koymaktadır.

Tipik ideal kavramların, inançsal arayüzler tarafından filtrelenerek, tüketime ve tüketimden doğan hazlara evrilmesine yol açan bir düzenin, dünya üzerinde yaşayan herkese hamburger satmaya çalışması ya da elma sembollü bilişim araçlarına

Resim: 13 Kültür ürünlerinin popüler kültür ürünlerine dönüşmesinde hipsterlaşma örneği

sahip olmanın, varsayılan bir ideal hâlini çok büyük bir hızla alması, evrimsel kanaat oluşturma hızının günümüzde logaritmik skalanın artış oranlarını bile geride bırakan başka bir artış yöntemi, belki de son derece üstel bir artış metodu geliştirdiğini; bunun da hem bir kanı oluşmasında hem de pazarlanan bu kanının, bu idealize edilmiş sahiplik durumunun, pazarlayanı tarafından olabilecek en yüksek hızla paraya dönüştürülmesi, modern ekonomik sistemin de temelini oluşturmaktadır.

Burak Satar'ın *Popüler Kültür ve Tekrarlanan İmajlar* adlı çalışmasında da aktardığı gibi, medya unsurlarının kişilerin algıları üzerindeki etkilerini birer tavır ve düşünce değişikliği, birey

için gündem belirleme, gündeme uygun şekilde idealize edilmiş bir toplumsallaşma ve bunun denetimi ile egemen ideolojinin tavır ve idealizasyonunun sürdürülmesi, pekiştirilmesi ve aynılaşmanın sürdürülmesi amaçlarına hizmet ettiği çok açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Tüm bu çıkarımlar ışığında, idealize edilmiş kavramların, ideali arayan kitleler yaratması ve bunun da inançsal formları hareketli, etkisi artan ve önemli kılması, birbirini doğuran birer süreç geçişmesi olarak algılanabilir.

İNANMANIN, KANITA DAYALI bir temele gereksinim duymadan kendisine toplumsal bir kabul bulabilen kanılar üretmesi, seküler düzenin kanıta dayalı bilme yöntemi ile sadece taban tabana zıtlaşmaz, aynı zamanda daha meşakkatli ve son derece eleştirel bir bakışa gereksinim duyan bu yöntemi yok etmeye uğraşır. Çabanın, kanıtın bulunmadığı ya da inandırılmak istenen durumun tam da tersini işaret ettiği örneklerde, kitleler ile entelektüellerin gerçeği çok farklı ifade edişlerindeki çelişki, ifadenin bizatihi kendisini değil, içerisinde temellendirildiği paradigmayı da bambaşka bir yöne iter. Bir zıttın, kendisine uyum göstermeyen diğerini ötekileştiren, yalanlayan ve derinleştikçe kaybolan izler bıraktığı bir ortamın, sağlıklı bir tartışma ortamı olduğu da iddia edilemez.

Bilimin, yöntemsel bakımdan felsefeden ayrıldığı nokta, temellendirilebilir gerekçelere dayalı ilerletici sorular üretmesi ve bu sorulara yanıt ararken ya da önerilerini sunarken de yine kanıta dayalı hipotezler ortaya koymasıdır. Oysa felsefenin kendisinde temel sorular çerçevesinde bir kanıt belirtilmesinden

öte, bir olgular silsilesi, eksik kanıta ve bilgiye rağmen çıkarım yapabilme, görmezden gelme gibi doğrudan kanıyı etkileyen ama kanının görece doğruluk derecesi üzerinde toplumsal nezde etkisi olmayan bir dizi sorun vardır. Bu gerçek dışı durumların bir uslamsal çözümleme ile doğrulama gayreti, önkabullerin renkli bahçesinde bir gökkuşağı yaratmak gibidir. Eldeki renklerden olabildiğince iyi bir gökkuşağı skalası oluşturulabilse de gerçek ışık tayfını ancak bilimsel bir çözümleme ve prizmatik deney ile elde edebiliriz. Her ikisini de toplumsal anlamda gökkuşağı benzeri olarak tanımlamak ne kadar kolayca sağlanabilir bir olanaklılıksa, bir eksik ya da yanlış çıkarımın da toplumsal bir kanı olarak hemen hemen kanıtlanabilir bir olgu ile aynı sınıfta kabul görmesi o kadar kolaydır.

Evrenin, insan algısında ne olduğundan ziyade, tüm bilinmezlikleri ve kavranamayan özellikleri ile hâlâ bir büyük muamma oluşu, ona dair sorularımızın bir çözümü olmadığı gibi, bir kanılar evreninde, eldeki tek bir kanıyı destekler somut veri olmayışı da o kanıyı bir muammaya çevirmeye yeter oysaki. Her ne kadar evrenin sınırsızlığını bir temel sınırsızlık değil de bize göre çok büyük olma hâli olarak algılıyorsak da, bu çok büyük olma hâli, onu bizim gözümüzde sınırsız yapan bu kanı, evreni gerçekte sonlu olması gerektiği gerçeğinden kurtaramıyor. İşte sabit bir veriden hareketle elde edilen "–miş gibi" kanılar, gerçeğin kendisinin aksine nedense genellikle çok daha kabul edilebilir hâlde olmaktalar.

Ritüellerin, zaman zaman bir kanıyı desteklemek için geride kalan her türlü ritüel parçasına mutlak noktada sınama sonucu atadığı gündelik deneyimler, bir deneyimin deneysel ya da bireysel olup olmadığına, sınanabilir ya da yinelenebilir olup olmadığına bakmadan kendisini doğrular ya da yanlışlar karmasının içinde bulabilir. Hâl böyle olunca da gerçeğin yorumu ile kanının yorumunun birbirlerini genellikle yanlış olmakla atfettikleri anlamsız bir tartışma ortamı oluşur ve meşru yönden haklı olma hâline evrilecek ancak hiçbir pozitif değerlendirme

mekanizması bulunmayan bir sınama durumu ortaya çıkar. Toplumsal kanaatin, baskın inanma eğiliminin ve önderliklerce ileri sürülen destekleyici ya da reddedici savların bir bütün hâlinde kanıyı oluşturduğu, son derece ilkel bir yapı ortaya çıkar. Hiçleşen, işlevi giderek teknolojik gelişmeye dönüştürülen bilimin kazanımlarının da toplumca paylaşılması engellenmiş olur.

Kanıların inanca evrilmesi yolunu açan bilimsel yaklaşımın eksikliği ve seküler düşüncenin kitlesel yaygınlığının yetersizliği problemi, kanıksanmış inanışların birer gereksinim hâlini almasına ve toplumsal refleksin bu gereksinim hâli bakımından haklılık ve doğruluk payeleri ile taçlandırılmasına yol açar. Bu tehlikeli yanılsama, dokusu gereği sadece çarpık değildir, sonuçları itibariyle de oldukça tehlikelidir ve inancın evrildiği noktada radikalleri oluşturan temel etkendir.

CİNSELLİĞİN, KAVRAMSAL BİR kargaşa hâlinde, mutlak bir reddedişle ortaya atıldığı günümüz toplumsal yapısı içinde, derin ama sahih bir düşüncenin de kendi özgürlük sınırları içinde sessizce ilerlediğini ve bu ilerleyişin, zaman zaman benzersiz bir düstur yarattığını görmezden gelemeyiz. Korkusuzca ama çok da yılışık bir şekilde özellikle ekranlardan, gazete sayfalarından, popüler dergilerden bize sokulmaya çalışan bu ilkel ama makyajlanmış dürtünün karşısında, aklın izafi fakat rasyonel yaklaşımı ile konumlandırılan, bütün tabuları, sanki tabu olmanın kendisi bir tabuymuş gibi âdeta sarsan bir serbesti ve alışılmadıklık da var.

Bu bahsi geçen serbestinin, kanıt, mantık ve süreçler hakkında nitelikli gözlemleri içeren yapısı nedeniyle, zaman içinde toplumdaki inanışları ve kanaatleri bir nebze de olsun değiştirebildiği görülmektedir. Örneğin, dinî referansların çözüm üretemediği toplumsal konularda –kadınların çalışması gibi konularda mesela– kanaat açıklamasının seküler değil belki ama seküler söylevli oluşturulması, çözümün değil ama kabullenişin

sınanabilir, dolaylı ama etkisi kısıtlı bir belirtici olarak kalmasına yol açar. Kimi hâllerde sessizce büyüyen bir tepkinin önüne geçmek, kimi hâllerde ise tepkisel değil ama dönüşümsel bir durum yaratmak üzerine kurulu olan bir düzen ananesi kurmak maksadıyla sessizce ilerleyen bir politika kurgulanmasında karşımıza çıkar. Tuhaf olan şudur ki, zihnin ve ananenin politik açılımlar üzerinde inançsal ve boşluk bakımından tarif edilebilen bir duruşa sahip olduğunu görmek, işlevsel olması açısından planlanan ve bazı hâllerde icat edilen kavram ya da eylemlerin bizatihi olarak tersine yol açtıkları da çokça gözlemlenmiş ve tarihe de not düşmüştür.

Toplum inanışlarında cinselliğin, cinsiyet belirlemekten başka konum ve sıfat belirlemek gibi özellikleri olsa da, bu durumda bile bir bakıma boşlukta seyreden bir icabi alet gibi davranmaktadır. Şimdi sorunun bir kaynağa değil de bir geleneğe dayandığı gerçeğini görmek için yalnızca bakış açımızda pozitif yönlü bir değişim pratiği elde etmek yetecek gibi durmaktadır. Zira, kanıtlanabilir, belgelendirilebilir olan tüm bu kuramlar ve zincirler hâlinde türeyegelen her türden cinsel ayrımın, cinsel kimliklendirmenin ve bu kimlikler üzerinden kişileri konumlara, sınıflara ve etkin olmayan gruplara bölmenin, dümenin hâkim bir kitle tarafından elde tutulmasını kolaylaştırdığı da açıktır.

Yine bir başka deyişle, kendi kitlemiz üzerinde etkin ama sosyal belirlenimci bir yaygara koparmak için de bu kabuk değiştirilmiştir. Köktenci anlayışı, sindirilebilir, kanıt ve kuram karşısında eriyebilen, boş ve kötücül bir inanç olarak kılmanın da bir yolu olduğu âşikârdır. Bu yolun başarısı bizatihi kendisinin de toplumsal zihnin, bir kanıt düşkünü, bir kanıt meraklısı hâline getirilmesinde yatmaktadır.

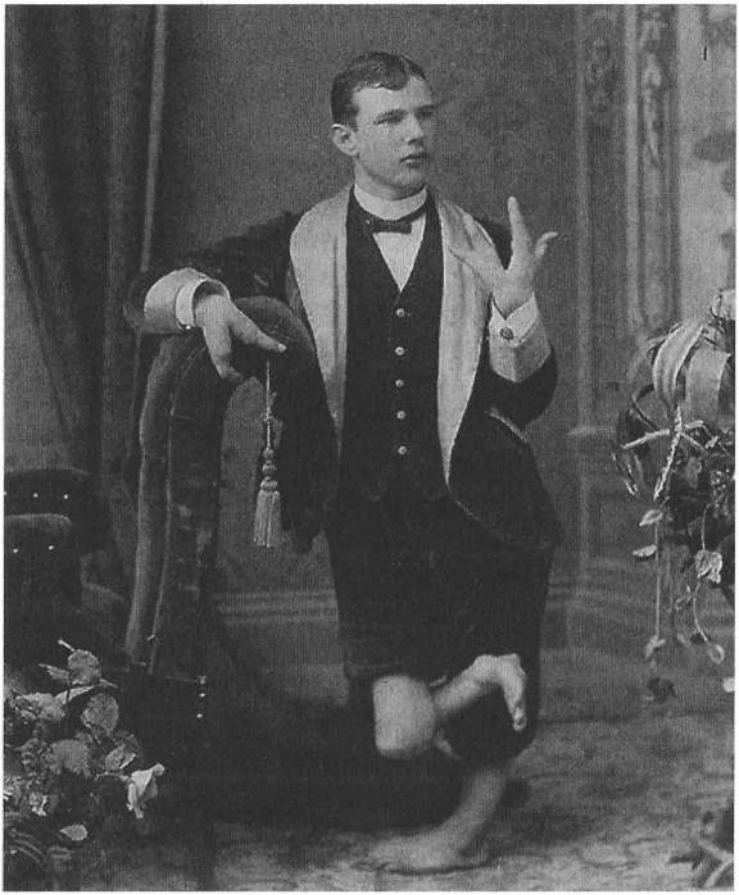
Zaman içinde değişen ve toplum içinde kendisine bir yer bulmaya çalışan pozitif eğitim anlayışının, reformist olmayan bir düzende işlerlik kazanması, toplumsal sindirim ve kullanım olanaklarını belirli düzeyde işler kılmak bakımından önemli

olsa da, cinselliğe dayalı bir etiketleme üzerinden oluşmuş ve ananevi sınıfa geçmiş tüm boş inançların, salt sindirilerek kayıttan düşmesinin de neredeyse olanaksız olduğu, pratik yollarla tarih boyunca gözlemlenmiştir.

Reformun, cinsiyetçi inançlar üzerindeki değiştirici etkisini sınamak için de 18. yüzyıl Fransa'sına ve belki de biraz daha ileri giderek 19. yüzyıl Kuzey Akdeniz medeniyetlerine bakmak gerekmektedir. Cinsiyet değil sadece, cinsellikle yoğrulmuş bir cinsiyet anlayışına karşı cinsel bir duygudurum yaratmanın ironik ve hatta melankolik bir haz yaratacağı da, reformist ama realist olmayan kesimin takdiri üzeredir.

Bedene duyulan ve cinsel hazzın merkezi hâline gelen böyle bir çekimin altında, yaşamın kendisini bir an olsun anlamlandırabilmek için koşulması gereken şartların, birer ananevi kural hâline dönüşüyor olması, bedenlerine yabancı olan ve bedenlerini keşfetmeleri, idealize edilmiş toplumsal anlayışlar tarafından engellenen bireylerin, çarpık ya da istenmeyen davranışlar içine girmesi, algının da bu davranışlara seçici davranarak hata olarak adlandırılan bu tekil örnekleri hemen fark etmesi, yakalaması ve bertaraf etmek konusundaki azimli yaklaşımı, bu düzenin kendisinin getirdiği bir sonuç mudur yoksa bu ideal arayışının oluşturduğu sonuçlar neticesinde oluşan bizatihi bu düzenin kendisi midir, bu konu pek de açıklaştırılabilir gibi durmamaktadır. Çünkü birinin eksikliğinde diğer toplumsal refleksin ortaya çıkmakta geciktiği de kayda geçmiş örneklerdendir.

Pierre Ancet, *Ucube Bedenlerin Fenomenolojisi* adlı çalışmasında bedenlere yönelik bu saplantılı ve şartlandırıcı yönelimlerin, bedenlerin bizatihi kendilerinin ideal beden kavramı dışına çıkıp *ucubeleşen* bedenler oluşturacak düzeyde ayrık oluşlarını ve işlev kaybı yaşamalarını, yine toplumsal düzende bir bozukluk, bireysel sorumluluklar açısından bir külfet ve özünde en azından bir iğrenme duygusuyla kendisini belli eden, biraz da korkuya dayalı bir duygusal tepki ortaya çıkaran

Resim: 14 Ancet'nin ucube insanları

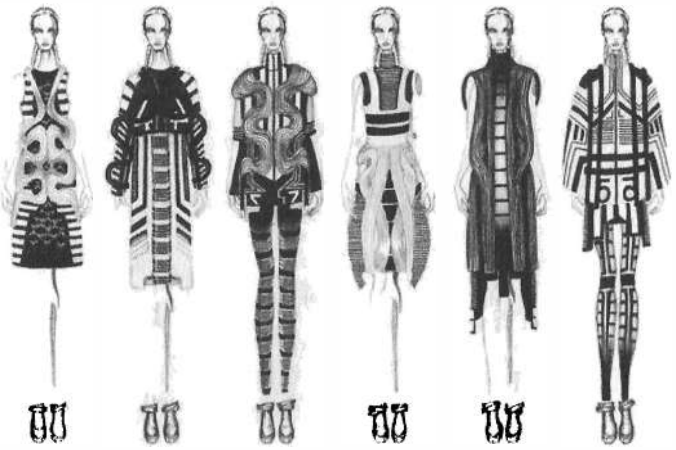
bir neden, bir kusur ya da daha kötüsü bazı bireylerin kendi üzerlerinde hissettiği gibi bir ceza olarak görür.

Basit genetik verilerle açıklanabilecek ve nedeni tespit edilebilecek bu tarz problemlerin de, salt cinsel değil aynı zamanda diğer kullanım alanları bakımından da bedensel birer sorun ve çekince oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu düzenden ve idealden uzak durumun, keyfiyetle ya da bir cezayla anılmasının yarattığı travmatik sonuç, bedenleri üzerinde dokunma arzusu,

uzlaşmaz bir varlık problemi ve kusursuz olmaya duyulan bir ihtiyaç ihtiva eden bireylerin, hastalıklı toplumdaşlarını da kendilerine duydukları bu haris duygularla yaftalamaları, sıklıkla ortaya çıkan bir durum olagelmiştir.

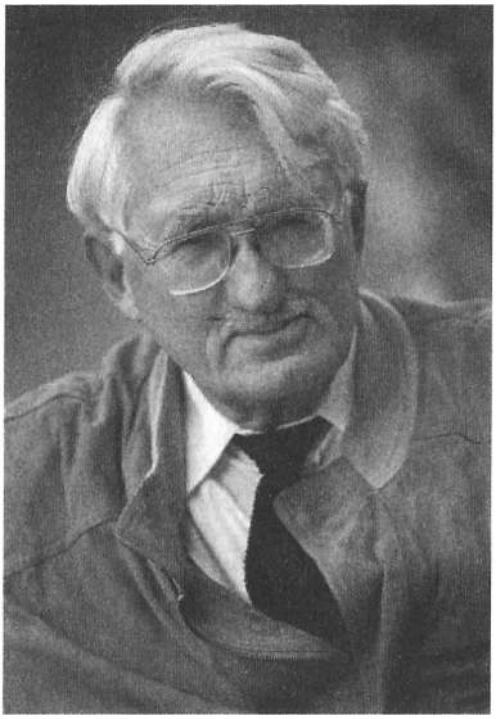
Beden konusunun giyecek/gizleyecek ekseni bakımından da bir karşıt durumu vardır. Bedenin sahnelenmesi veya gizlenmesi, sanki birbirine zıt, olası iki durummuş ve bir üçüncü olasılık yokmuş gibi davranırlır. Simon Critchlety, *Bellek Tiyatrosu* adlı yapıtında bu giyinme meselesini varsayılan ilk insanlar olan Adem ve Havva'nın cennetten kovuluş öykülerine kadar götürür. Yazarın, kitapta anıştırdığı bu örnekteki temel sorunsal, cennette çıplak oldukları varsayılan bu iki figürün, dünya üzerindeki yaşamlarının hangi evresinde ve hangi türden bir giysi üzerinden kendilerini –üstelik de kimden?– gizlemeye çalıştıkları sorusudur.

Giyinmenin, bedenin korunması değil, belki ruhun da ko-

Resim: 15 Moda tasarımcısı olarak tanrı eleştirisi

runması anlamına gelen bir tarafı, bir idealleştirmesi ve bu konuda oluşmuş güçlü bir kanısı olduğu açıkça ortada ve bu meselenin, cinselliği, morfolojik bozuklukları, anatomik özellikleri ve bilhassa da anatomik kusurları gizlemek üzerinden bir ideal geliştirdiği; bunun da bireylerin hem kendi özel alanlarına, hem de eş seçtikleri bireyin bedenlerine erişimlerini özel kılması bakımından kabul edilebilir ve rasyonelleştirilebilir bir nedenselliği olsa da, giyinmenin Critchley'in belirttiği gibi göksel bir tanrının moda tasarımcısı olup kendisini peygamberler üzerinden ifade ettiği ve bedenin ne şekilde korunacağını da ilahi kurallarla belirlediği söylencesinin, rasyonel fikirlerden daha büyük bir kabul gördüğü, giyinmenin nedenselliğinin bu kabule dayandırıldığı açıktır.

Resim: 16 Alman felsefeci Jürgen Habermas (1929)

Jürgen Habermas da *Doğalcılk ve Din Arasında* kitabında dinin bu şekillendirici etkisini çeşitli vasıtalar üzerinden ele almış ve kitabın hemen önsözünde günümüz entelektüel durumunu iki karşıt eğilimin, doğalcı dünya görüşünün yaygınlaşması ve dinî taassubun artmasının nitelemekte olduğunu söyler. Yazar, aynı zamanda aydınlanma ile kazanılmış olan özgür akıl ve idealize edilmiş kavramlardan uzakta düşünebilme yetisinin, siyasi olarak yenilenmiş bir dinî bilinç yarattığını, bunun da özellikle şekilsel etkiler bakımından kendisini gösterdiğini imlemektedir.

Haklı olarak şunu söylemek mümkündür: Dinin şekilsel yapısı içinde giyinmenin/örtünmenin işlevsel bir önemi vardır ve bu işlev, inancın kalıcı, süreklilik arz eden ve pratik olarak benimsenebilir olmasında birincil düzeyde etkendir. Bu çıkarımı, inançsal araçlar içinde pratik olarak kullanılan diğer öğeler için de –örneğin ibadetler, yeme alışkanlıkları, ahlaki pratikler– tanımlamak mümkündür.

Kanısal araçların, bazı bireylerin bireysel çıkarlarını maksimize etmesi için kullanılması elbette hem kültür geçmişimiz için yeni bir şey değil, hem de medeniyetimizin şu an içinde bulunduğu yapının oluşmuş olmasında neredeyse birinci dereceden etkili bir değişkendir. Siyaseten erk elde etmek, bunun parasal karşılığı olarak sahiplikler geliştirmek ve tüm bu sahiplikler üzerinden sahte aidiyetler icat etmek, bugünün toplumsal yapsını tanımlayan, bu yapı içerisine koşulsuz eklemlenen bireyleri de kendilerine çizdikleri idealler doğrultusunda başarılı kılan bir düzenin varlığını olanaklı kılmaktadır.

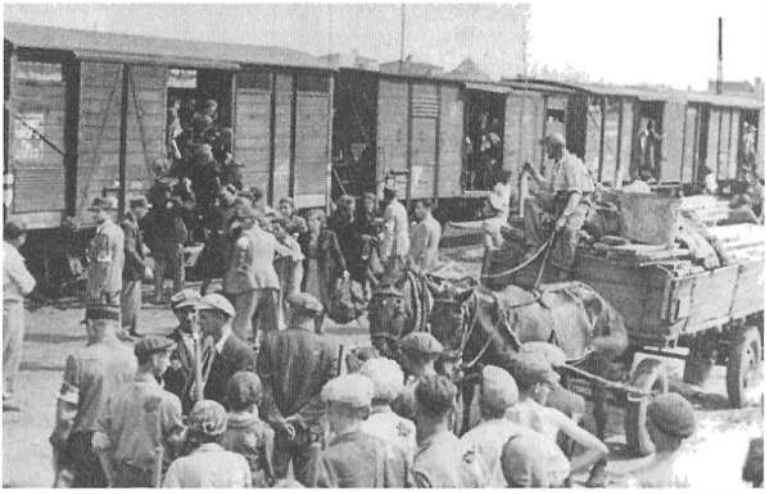
Bu erksel paylaşımların, insanları hem kutuplaştırdığı, hem ayrıştırdığı hem de bu kutuplaşan ve kendi içinde ayrışarak sınıfsal kamplar yaratan kitlelerin düşmanlaştığı, yadsınamaz bir hakikat olarak toplum yaşamımızı giderek daha derinden çekilmiş konturlarla biçimlendirdikçe, bir sorunun yanıtı olarak sorulmuş birlikte yaşamaya ait soruların da artacağını görüyoruz. Bir zaman için birlikte yaşamayı başarmış kitlelerin, kısa bir zamanda birbirlerine tahammül eder hâle dönüşmeleri, ka-

çınılmaz olarak ayrılıkçı çatışmaları da tetiklemektedir. Bireylerin tek başlarına yaşama pratiklerinin kendilerine, toplumsal düzen olmasa asla sahip olamayacakları bir korunma ve refah ortamı sağladığının bilincinde olmayan toplumların bireyleri olarak, bu suni ayrıklaşma hâllerinin nedenselliğini de yine rasyonel verilerden uzakta, tamamen kanısal veriler ve inanç temelli arayüzler üzerinden kurduklarından, çatışmaların köktenci taraflarının arttığını, bireylerin tekil olarak kendi sorumlulukları ya da kusurlarıyla değil ama bir sınıfa ya da kitleye ait olmaları nedeniyle suçlu, öteki, istenmeyen ilan edilmeleri, çatışmanın derinliğini izah etmek bakımından dikkat çekici olabilir.

Büyük kitleleri bir arada yaşatmak için toplumun işbirlik düzeyinin geliştirilmesi, kontrol edilmesi, yönetilmesi ve bu düzenin, toplumu oluşturan bireylerin hem dış düşmanlardan hem de toplum içindeki zıtlaşmalardan ve haksızlıklardan ko-

Resim: 17 Demokratik olarak seçilmiş ve halkıyla kucaklaşan diktatör Adolf Hitler

Resim: 18 ***Demokratik Diktatör***ün sürgün kararları ardından trenlere bindirilen ve ortak özellikleri dinî kimlik olan Yahudiler

runmasının gerekli oluşu, devlet kavramının ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerdendir. Dolayısıyla devleti yönetecek bir kitlenin varlığı ve özellikle de liderlik durumunun doğurduğu bu siyasal erk, insanları baştan çıkartmaya yetmiştir.

Birer basit toplumsal araç olmak yerine, toplumun bir arada oluşunun verdiği tüm gücü tekil olarak kullanmak isteyen liderlerin yönetimsel olarak oluşturdukları sistemler, bir hırs arzusu olarak tanımlanabilse de neticede babadan oğula geçme sistemiyle de örneklenebileceği gibi bilginin yüceltici etkisini aktarmak yönünden de bir kurtarıcı, bir idealleştirici olarak bu anlamda bir inanç yarattığı da ortadadır.

Tarihsel veriler, toplumlara –salt kendi toplumlarına da değil, çağdaşı oldukları diğer toplumlara da– hem çok iyi örnek olmuş, rol modellik yapmış ve sağladığı refah ile ideali yeniden tanımlamış liderlere sahip olmanın da toplumlara eziyet etmiş, kendi amaç ve hırsları için savaşlar, katliamlar, sistemli yok etme politikaları uygulamış ve ideal kavramlardan son derece uzakta bir yaşam sürmüş liderlerin dönemlerinin de yaşanmış ve yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

Resim: 19 Bir çılgınlığın son durağı:
Auschwitz Toplama Kampı (1944)

İnsanlığın 21. yüzyılda henüz bireyleri ve toplumları yönetecek mükemmel bir yönetim biçimi oluşturamamış olması gerçekten çok ilginç. Hâlâ farklı toplumlar farklı yönetim biçimlerini *denemeye*, tıpkı elbise değiştirir gibi kendilerini değiştirmeden üzerlerine yeni giydikleriyle yeni kimlikler ve sözde yeni yönetim biçimleri oluşturma yoluna gittikleri sürece parlak bir ufuk görünmüyor.

Jacques Ranciére, *Demokrasi Nefreti* adlı çalışmasında bu monokratik sistemlerin getirdiği zorluklara karşılık yaratılmış

bir sistem olan demokrasi ve onun ilkel birer çeşitlemesi olarak ortada gezinen meşruti sistemlerin, tarih boyunca denendiğini ve toplumda hem bireysel bazda hem de genel refah bazında en ideal yönetim olarak demokrasinin benimsendiğini belirtir. Buna rağmen, bugünün dünyasının, demokratik yollarla başa geçen kişilerin yine monokratik eğilimler göstermeye başladığını, demokrasinin eksiklikleri ve uygulamadaki aksaklıkları bahane ederek yeniden tek kişilik siyasi güce erişmenin peşinde koşanların maalesef hâlâ büyük bir güruh tarafından alkışlanmakta olduğunu da belirtir. İran gibi, seçimle demokrasiden feragat eden ülkeleri anan yazar, bunun yanında seçimle ve demokratik ekolle gelmiş olanların tiranlık düzeyinde davranışlar ve savaş araçlarını kullanarak sözde demokrasi ihraç etmeye çalıştıklarının da altını çizerek haklı olarak şu saptamayı yapar: Demokrasiyi bir araç olarak kullananların ve demokratik kavramlar üzerinden evrensel kabul yaratmaya çalışanların oluş-

Resim: 20 Sosyal medya silahşorlarının yeni nesil sloganları ve popüler figürler üzerinden süren ***sözde*** eleştiri anlayışı.

turduğu totalitarizm ile köktenci kavramlar ve inançları kullanarak bağnaz ve diktatoryel söylevler ile oluşturulan totalitarizmin, evrensel toplumun geleceğini şekillendirmek bakımından birbirlerinden çok da bir farkları yoktur.

Sorgulamayan, sloganlar üzerinden taraf tutan ve hatta toplumsal konularda bir görüşü, tarafı ve etkinliği olması gerektiği hâlde tarafsızlık adı altında umursamaz, ilgisiz ve toplum dinamiklerine uzak duran –apolitik– kitlenin giderek büyümesi ve bu kitleyi oluşturan insanların, sosyal medya üzerinden yaratılan sanal dünyanın bir vatandaşı olmak için gerçek dünyanın vatandaşlığından feragat etmeleri; üstelik bunu da sorgusuz sualsiz, bu kopuşu âdeta normalleştirerek yapmaları, kişilerin birey olmak konusunda giderek daha sanal kanılar ve inançsal araçlar geliştirmelerine neden olmaktadır.

René Descartes, *Felsefenin İlkleri* adlı çalışmasında iki başlık hâlinde şöyle bir tespit yapar: Yanlışlarımızın ilk ve başlıca nedeni, çocukluğumuzda edindiğimiz ön yargılardır. İkincisi ise bu ön yargılarımızı unutamamamızdır. Yani aslında bireyselliğimizi şekillendiren, bizim hayat görüşümüzü oluşturan ve nasıl yaşayacağımızı belirleyen temel donanımımız, kısıtlı bir süre içinde ama kalıcı olarak edindiğimiz yargılardan kaynaklanır. Bir yargıya ön yargı denmesi için, bu yargı setinin nedensel anlamda mesnetsiz, rasyonalize edilemeyen ve tutarlı olsa bile anlam bakımından zamansal düzlemde çelişkiler barındırabilen yargı setleri içermesi gerek ve yeter koşuldur.

Kanı, politik olarak kullanılabilen çok önemli bir araç olup işte bu ön yargıları besleyebilme ve şekillendirebilme kapasitesine bağlı olarak, erk peşinde koşanlar için büyük fırsatlar barındırır. O nedenle inancın, inançsal her türden pratiğin ve değişken değerlere karşın değişmeden kalabilen temel yanlış bilgilerin, kişilerin, toplulukların ve nihayetinde uluslararası toplumların geleceğini geçmişte olduğundan daha refah dolu hâle götüremeyeceği şaşırtıcı olmayan bir gerçek olarak karşımıza çıkıyor.

Politik kodların, kendilerini yalanlayan sistematikleriyle siyasi örgüt, düşünce akımı ve ülkülerin, birer demokratik araç olmaktan öte kitleleri kutuplaştırmaya yönelik kimliklendirici faaliyet ve düşünce kalıpları olduğunu tespit etmek yanlış olmaz. Siyasal fraksiyonların, salt kendi tabanını güçlendirmek ve tabanın merkezi erke bağlılığını arttırmak için hem pratik uygulamalar ve tekrar gerektiren mantralar icat etmesi hem de icat ettiği tüm değerleri pratik olarak uygulanabilir, kabul görmüş ve toplumun genel ideal algılarının çok da uzağına düşmeyen, radikallikten mümkün mertebe uzak ama yine de özgün olarak algılanabilecek düzeyde de farklı kılması gerekmektedir.

İnancın, ana akım siyasetin bir ürünü olması yerine ana akımı doğuran sabit bir düşüncenin, bir inanç pratiği olarak var olmasının daha olası olduğunun da altını çizmek gerekli. Çünkü kitlelerin edinilmiş değerleri, çok uzun yıllardır toplumun kabulünden geçmiş ve günlük yaşantıyı şekillendirmiştir. Bu kadar güçlü ve her hareketin, tepkinin ve ritüelin içine sinmiş olan bir inanış, bir algılayış biçiminin ve bir değerlendirme yönteminin, tek başına bir siyasi düşünce ile kısa zamanda, kalıcı ve etkili bir şekilde dönüştürülemeyeceği ortadadır. Bireylerin tek tek alışkanlıklarının toplamı olan toplumsal refleksin, tek tek bireylerin refleksleriyle bazen hiç benzeşmeyeceğini; o bireyin toplumsal bir refleks gelişmese asla anılan şekilde bir tepkiyi edimsel olarak ortaya koymayacağını ispat eden örnekler de mevcuttur.

Toplumu, insanların iş birliği içinde birlikte yaşamalarının çok daha ötesinde bir anlamla imlediğimizi ve toplumsal ritüeller, kural ve ananelerle belirlenen bu iş birliğinin bireyin genel refahı ile hayatta kalma olasılığı üzerinde geniş bir etki alanı bulunduğunu daha önce belirtmiştik. Fakat bu durumda bakmaktan ya da algılamaktan imtina ettiğimiz bir başka başlık vardır. Bugünün dünyasını şekillendiren ve bugünün toplumlarını içinde yaşamaya mecbur kılan bu ritüel, kural ve ananelerin neredeyse hiçbiri, bugün hayatta olan bireyler tarafından ortaya konmuş ya da bir yenilik olarak sunulmuş değildir. Toplumun sürekliliği içinde, birer inançsal araç olarak kabul gören tüm bu değişken, düzenleyici etkilerin, geçmiş yaşamların ve alışkanlıkların da etkisiyle bugünü şekillendirdiği ortadadır.

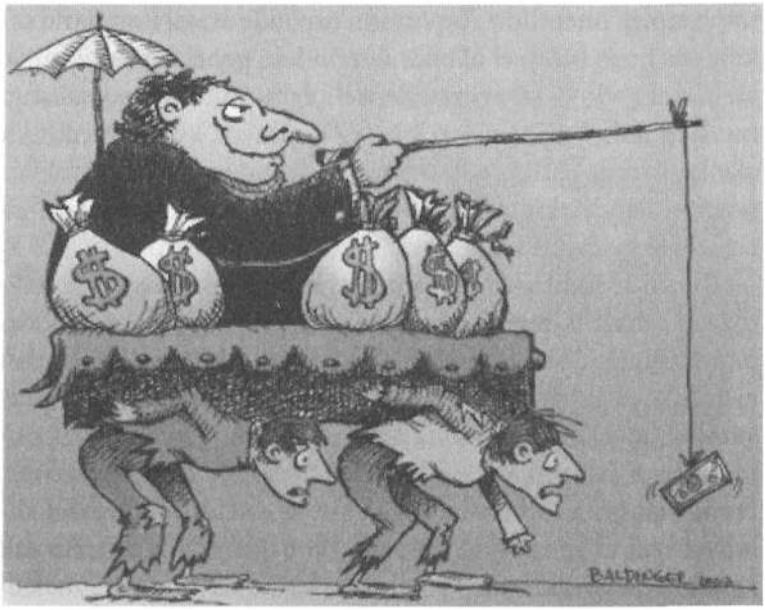
Zygmunt Bauman'ın *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?* isimli çalışması da bu fikre gönderme yapar. Bugün toplumun bırakın beraberlik ve dostça iş birliğini, barış içinde yaşamasının bile neredeyse mümkün olmadığını tespit eden yazar, bunun kökenini de atalarımız tarafından alınan ve uy-

Resim: 21 Gelir dağılımındaki adaletsizliğin eleştirisi

gulanan kararlara dayandırmaktadır. Bireylerin tekil inançlarının ve bu inançların bireylere getirdiği sorumlulukların, bireyi toplum içinde refaha, huzura ve barışa kavuşturmaya yetmediğini, gerek kendi inançları gerekse de çıkarları için çatışmak zorunda olduğu kişilerin inançları bakımından bir sınırlandırma, bir karşıkoyma ve hatta yer yer bir tecavüze dönüşen bireysel bir refleks bulunduğunu görmekteyiz. Yazar, bu durumun sonucu olarak da *herkesin herkese karşı savaşta olduğu* bir davranış modelinin, kaçınılmaz olarak bireyin dünyasını, toplumla ilgili algılarını ve inançsal araçlarına temellendirmede kullandığı eylemleri şekillendirdiğini belirtiyor.

Daniel Dorling ise *Adaletsizlik: Sosyal Eşitsizlik Neden Devam Ediyor* adlı eserinde, bu çatışma ve toplumun bu çatışmalara karşı verdiği yanıtları irdelerken, dünya genelinde sahip olunan zenginliklerin dağılımlarında ve refahın hem toplumlararası farklarının büyüklüğüne hem de aynı toplum içerisindeki bireylere yansımalarında görülen farkların yarattığı korkunç rekabete değiniyor. Dorling'in belirlemelerine göre dünya nüfusunun en fakir yüzde 10'luk kısmı sık sık açlıkla karşı karşıya kalırken, en zengin yüzde 10'luk kısmın içindeki bireylerin aile geçmişlerinde de böyle bir açlık ânı, böyle temel bir

Resim: 22 Kapitalizmde sermaye-emek ilişkisinin eleştirisi

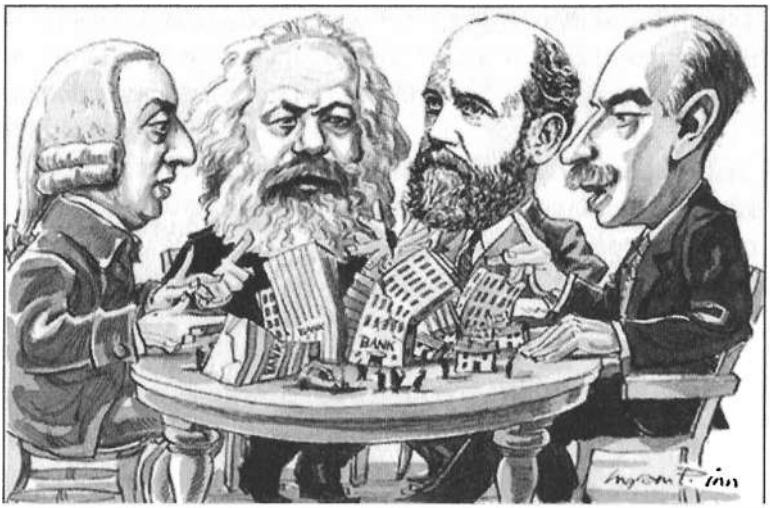
gereksinime erişememenin getirdiği yoksunluktan kaynaklanan bir rekabet hırçınlığı gözlenmiyor. Ancak rekabet konuları örneğin eğitim gibi alanlara ilerletildikçe, bu kez farklı gelir seviyeleri arasında değil, aynı gelir seviyelerindeki bireyler arasında hırçın bir rekebet görülmeye başlıyor. Buna benzer örnekler içerisinde gelir dağılımı, teknoloji ürünlerine erişimi, seyahat kapasitesini ve çalışma koşullarını da ekleyen yazar, coğrafi kutuplaşmanın getirdiği *polarizasyon*un bireyleri başka toplumlardaki bireyleri tanımaktan alıkoyduğunu, bunun da büyük bir paranoya yarattığını imliyor.

Toplumların, refah düzeylerine ya da eğitim seviyelerine bakılarak medeni gelişme ve idealize kavramlar bakımından analiz edilmelerini doğru bulmayarak analize yeni bir zemin kazandırmak bakımından, toplumdaki bilinmeyen ama ön yargısal verilerle kanı oluşmuş konularda toplumun geneli ile bireylerin özel kanıları arasında büyük farkların bulunduğunu da

tespit etmek önemlidir. Toplumun özellikle atasal kurallarla şekillendirilmiş bireysel alanlar üzerindeki genel tahakkümü ve yargılayıcı etkisi, bireyin nedensel olarak tutunmaya çalıştığı rasyonel temellendirmeleri çıkışsız bırakıyor, kişilerin etkinlik alanları içinde aldıkları kararlar neticesinde ortaya koydukları tavırları da ya irkiltici buluyor ya da suç olarak tanımlayarak cezai müeyyideleri kullanarak sindirmeye çalışıyor.

Eşitsiz durumlar çerçevesinde eylemlerinde bireysel bencilliklerini abartılı düzeyde korumaya çalışma eylemleri içindeki bireylerin, bir de bu eylemlerinin kabahat, suç ya da en azından ayıp kabul edildiği toplumsal baskılama araçları tarafından yadsınması, eşitsizlik karşısında tepkisini uç noktalara taşıma potansiyeline sahip bireyleri, belki de doğal bir seçilime tâbi tutarak, ortalama toplumsal seviyenin ve anlaşıldık bireysel kabiliyetlerin korunmasını sağlıyor. Bu bağlamda bireylerin salt kendi nedenselliklerine ve bencilliklerine dayalı fayda maksimizasyonuna erişmelerinin önü de kesilmeye çalışılıyor. Bu blokajın temel nedeninin de genellikle eşitsizliklerden üst mertebede yararlanan azınlıkların bencillik ve rahatsızlıkları olduğunu görmek mümkün. Çünkü toplumsal sistemi ayakta tutacak temel üretim ve etkinliklerin büyük çoğunluğunun yönetim, finansman, iş gücü ve kârını ellerinde tutup aralarında paylaşan bu zümrenin üyelerinin, bireysel olarak toplumun kalanının ortalama refahı üzerindeki fayda ve etkileri, daha alt refah seviyesindeki üyelerin katkılarından çok daha yukarıda, nicelik olarak da nitelik olarak da neredeyse vazgeçilemez seviyededir.

Toplumu analitik olarak ayrıştırıp farklılıklar üzerinden yeni bir toplum modeli kurmaya çalışan çeşitli düşünürlerin, kendilerince temellendirdikleri eşitlik ve adalete dayalı toplumsal formların, sistemlerin ve ideolojilerin, Bauman'ı haklı çıkartacak şekilde salt bir ya da iki nesil içinde yerleşmediğini görüyoruz. Örneğin sosyalist dünya görüşünün hâkim olduğu bir ülkenin dünya üzerinde neredeyse kalmayışı, düşünsel anlamda

Resim: 23 Ana ekonomik modeller aynı masada, dolayısıyla aynı piyasada paylaşım kavgasında

yaratılmış, ülküsel bir formun sürdürülebilir olmayan geçici bir başarı ve yaygınlık kazandığını söylemek yanlış olmaz.

Öte yandan, bireylerin her zamankinden daha büyük bir bilgi bombardımanı altında kaldığını da biliyoruz. Bu bilgi bombardımanın, toplumu birörnekleşen bireyler yaratarak kalıcı olarak dönüştürmeye çalışması da fikrin kendisini değil, araçlarını hâkim kılarak bireylerin pek çok konudaki algısını, neredeyse bir inanç sistemi yaratacak kadar kökten ama çok kısa bir sürede değiştirmenin mümkün olduğunu görüyoruz. Medyanın sadece simgeler üzerinden zihinlerin kontrolünü ele geçirmesini, bu yeni dayatılan simgelerin bütün bir toplumu değiştirmeye başlamasını irkiltici, korkutucu bulanlar ve hatta bunu bir kıyamet alameti olarak görenler var. Ancak şu bir gerçek ki, toplumun zafiyetlerinin, gereksinimlerinin ve giderek artan birey sayısı nedeniyle giderek çetinleşen, çetrefilleşen ve hatta yıkıcı hâle gelen rekabetin bir nebze olsun yumuşatılması da yine benzer bir medya aracı kullanarak simgeler üzerinden

ELEVEN HOURS A DAY

Resim: 24 Kapitalizmin simgesi şişman, takım elbiseli adam ve çocuk işçi eleştirisi

yapılacak bir algı mühendisliği ile gerçekleştirilebilir gibi durmaktadır.

Eşitsizliklerin ve kaynakların paylaşımında süregelen tartışma, kavga, çekişme ve hatta savaşların, netice itibariyle geldikleri noktanın topyekûn bir çözümsüzlük ve çatışma ortamı olduğu; bu eşitsiz koşullarda rekabete giren toplumların, gerek

kendi içlerinde, gerekse de uluslararası toplum nezdinde büyük karmaşalar ve rahatsızlıklar yaşadıkları, yok edilmenin ya da çökmenin eşiğine geldikleri görülebilmekte. Bundan sakınmanın bir yolu var mıdır? Belki.

Dorling'in tezi üzerinden bu fikrimizi ifade etmek gerekirse, açgözlülüğümüzün, sermaye sahibi olmanın gereksinimlerimizi karşılamak için her daim yeterli olmasının ve toplumlara hitap eden yönlendirici medya unsurlarının sanal kanı ve inançlar yaratmasının önüne geçemezsek, sosyal tanımlamalarımız olmasına rağmen, asla adil ve eşitlikçi, yıkıcı rekabetten uzak bir toplumda yaşayamayacağız.

Bireylerden oluşan kitlesel kalabalığın bir topluluk ya da cemaat olarak adlandırılması için, bu kitlenin belli başlı ortak noktalar etrafında bir ülküsel ya da kökensel birlik sahibi olması, hiç yoksa fiziksel zorunluluklar sonucunda bir arada bulunmakta zorunlu olmasının gerektiği söylenebilir. Birey kolektiflerinin topluluk olarak adlandırılması ya da tanımlanması konusunda, özellikle sosyoloji alanında çok katmanlı, derin ve eski bir tartışma bugün de yürümektedir. Bireylerin, belli özel nedenler dolayısıyla bir arada olmalarını gerekli kılan düzenlemelerin, bireyleri olduklarından farklı davranmaya, özbenliklerine aykırı ya da çeşitli kurallar ve yasaklarla sınırlı yaşamaya iten bir düzenin varlığını gerekli kılması, topluluk kavramının tanımlanmasını da bireylerin ortak özellikler bakımından bir arada oluşundan ziyade, bu düzenlemelere uygun davranışlar ve felsefi bir birlik olarak bir arada bulunmalarını mı gerektirdiği, günümüzde de tartışılagelen bir konudur.

Topluluk ile toplum arasındaki çizginin ise tanımsal olarak yok olmakta olduğunu düşünenler çok olsa da, toplumun bir-

birine hukuk kuralları ile bağlı olduğunu anımsatmakta fayda var. Gerçi son yıllarda topluluk ile toplum arasında ayrımı tarihî bir çizgiye çekip, modern kentli kolektiflerin oluşumunu toplumun tanımlanması için gerek ve yeter şart olarak görenler çıksa da, Gerard Delanty, *Bir Kavramın Anatomisi: Topluluk* adlı çalışmasında keyifli bir tartışma alıntılayarak ta Aristotales zamanından bu yana topluluk ile toplum kavramları arasındaki farkların belirgin olmasa da topluluk kavramının toplumun temel bir taşı, temel bir dayanağı olarak adlandırılması konusunda bir uzlaşı olduğunu öne sürer. Oysaki ta 17. yüzyılın sonuna kadar topluluk kavramı modernite etkisine girip dönüşmeye başlayan ve toplum nitelemesine sahip olan şehirli kesimin yerine, küçük kitleler hâlinde şehir merkezleri dışında yaşayan her türden kabile, köy/kasaba halkı gibi birey kümelerini ifade etmek için kullanılmıştır.

Yazara göre, günümüzde modern devletlerin tesisi ile birlikte artık bir topluluktan ziyade bir toplumdan bahsetmek daha olasıdır ve *topluluk,* kelime anlamıyla bir ütopya hâline gelmekten kurtulamamıştır. Delanty, simgesel ve iletişimsel bir alet formu olarak tanımladığı bir iletişim mekanizmasının, hem ilkel toplulukları birbirinden hem de modern diller üzerinden modern toplumları birbirinden ayırdığını söylemektedir.

Delanty'nin de işaret ettiği bu ortak özelliklerin en makro düzeyde etki gösteren aracı, aynı zamanda topluluk içindeki bireylerin kimliklerini de belirleyen en önemli özelliktir. Bireylerin, kendilerine ait tanımlamalarda dillerine dayalı benzerlik ve farklılıkları birer belirleme aracı, birer akrabalık tespit kalibratörü olarak kullandıkları açıktır. Hatta modern antropoloji ve linguizm de diller arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyip modelleyerek hem modern toplumların birbirleriyle olan akrabalık ve ilişki düzeylerini, hem de arkaik toplumlar ve topluluklarla olan akrabalık ve ilişki düzeylerini belirlemeya çalışmaktadırlar. Toplumların kimliklerini belirlemede kullanılan bu en önemli aracın sistemli bir şekilde çalışmasını sağlayan

Resim: 25 Yeni bir topluluk tanımı ve
bir aidiyet türü olarak alternatif müzik grupları

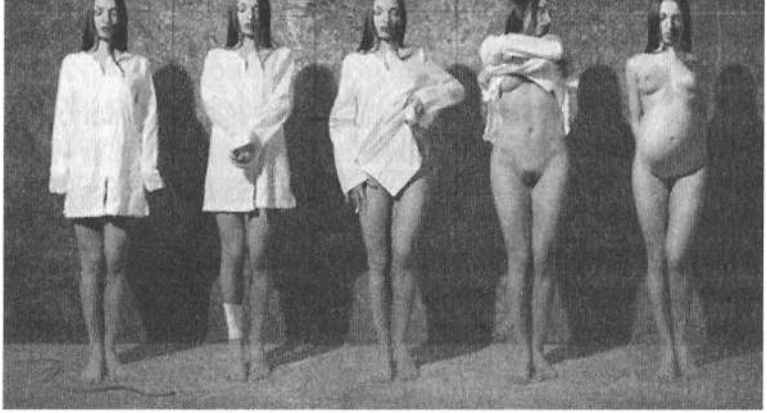
dinamiklerin de toplumların gerek mevcut yapıları ve kurallarını, gerekse de arkaik hâllerinden türeyen ya da miras kalan özelliklerini belirlemede işlevsel olması şaşırtıcı değildir; hatta doğaldır denebilir.

Fakat bu basit belirlemeci tutuma karşıt olarak Delanty, bize yeni toplulukların, sadece fiziksel özellikler bakımından –coğrafya, dil, ten rengi vs.– değil, aynı zamanda bizleri inanç, ulus, cinsel tercih, politik tercih ve tavır, ekonomik güç, giyim tarzı, okuma alışkanlıkları, müzikal tercihler gibi çok daha fazla alanda aynı toplumun içinde farklı toplulukların ve doğal olarak birden çok topluluğun üyesi yapıyor.

Bu ayrışmalar üzerinden geliştirdiğimiz reflekslerin büyük çoğu ise, bizi birbirimize bağlayan temel değişkenlerden daha dikkat çekici ve ayırt edici özelliklere sahip olmamızı sağlıyor. Bunun, yetişkin zihinlerindeki düşünce kalıplarının oluşması, kanaat ve kanı geliştirme ve toplumsal tepkiler oluşturma pratiklerimiz üzerinde baskılayıcı, öznel ama şaşırtıcı da olan bir

etkisi mevcut. Salt dış etmenlerin bombardıman bilgileri değil, aynı zamanda başka zeminler üzerinden elde edilmiş düşünce kalıplarının birbirleri ile olan etkileşimleri neticesinde bizim karar vermemiz, yargıda bulunmamız ve eyleme geçmemiz ile ilgili süreçlerin tümünde farklılıklar gözlemleniyor. Bu farkların düzeylerinin değişken olduğu ve genel olarak sistematik bir şekilde etki altına alındıklarında toplum genelinde homojenleşebilecekleri kabul edilse de, sürekli bir fonksiyonun limit değerine yaklaşması ama asla limit değere tam yakınsayamamasıyla aynı nedenlerden, toplumlar dahilinde tam homojen bir yapı –topluluk refleksiyle gösterilen köktenci ve uç tepkilerde bile– gözlenememektedir.

İdealize edilmiş değerlerle bütün olarak homojen davranan bir toplumun ortaya çıkartılması arzusu, hemen hemen tüm dinler ile pek çok siyasi fraksiyonun ortak arzusudur. Dogmatik yaklaşım içindeki siyasi ideolojileri köktenci yapılarıyla dinlerle

Resim: 26 Hem politik bir başkaldırı, hem toplumsal dayatmalara bir direniş hem de yeni bir özgürlük alanı olarak bedenlerine sahip çıkan ve kendilerini bedenlerinden başka zihin kapasitesi, beceri ve toplumsal görevlerde yeni roller bakımından tanımlamaya çalışan feminist akımlardan oluşan yeni topluluk aidiyetleri

Resim: 27 Kimilerine göre sapkınlık olsa da bir başka aidiyet türü olarak çıplaklar topluluğu ya da nam-ı diğer ***nudist society***

kıyaslamak yadırgatıcı gibi gelse de, siyasi doktrinlerin de dinsel doktrinler gibi ütopik bir refah, huzur ve mutluluk hayali kurdurması, vaatlerinin aynı türden olması, her iki düşünce yapısının da toplulukların gelişimine ve dilsel örgütlenmelerini arttırmalarına bağlı olarak ortaya çıktıkları savıyla birleştiğinde, siyasi fraktallar ile dinî fraktalların aynı düşüncenin ürünü olduklarını savlamakta bir beis yoktur.

Topluluğun –toplumun değil, çünkü bu düşünceler kanunlardan önce de olmuş olmalı– bir arada yaşamayı, refahı, güvenliği ve konforu sağlamak için icat etmek zorunda kaldığı siyasi ve askerî erkin, bir yansıma ve doğa olaylarına bir yanıt olarak dinî kavramlar ve organizasyonlar meydana getirdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu organizasyonların da bizatihi kendilerinin, bu içlerinden çıktıkları toplulukların birey sayılarının artması üzerinde pozitif etkisi olduğu; zamanla başarılı olan topluluklardan meydana gelen toplumların, bugünkü geniş skalada yeniden ayrışmaları öncesinde belli ortak paydada birleşmiş oldukları da tarihsel bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır.

Resim: 28 Kendilerini et olarak paketleyerek hayvan hakları savunuculuğu yapan PETA Uluslararası Hayvan Hakları Örgütü üyeliği olarak başka bir topluluk aidiyeti türü olarak ***sosyal organizasyonlar***

Batı modernitesi modern toplumu meydana getirmişse, küreselleşme de yeniden toplulukların önem kazanmasını sağlamıştır, denebilir. Küreselleşme, aynı dili ve coğrafyayı pay- laşmayan kitlenin, farklı bir kitlesel özellik içinde kendisine alternatif, hatta karşıt bir kimlik arama çabasına direnç gösteren bir etken olarak durdukça, bu alternatif kimliklenme ve aidiyet geliştirme süreci de daha büyük bir direnç hatta yer yer bir isyan olarak büyümekte ve yaygınlaşmaktadır.

Bütünleştirici bir toplum kavramından, çokkültürlü topluluklardan oluşan yeni bir dünya düzenine geçiyor oluşumuz hemen bir adım ileride duran bir sıçramayı yapmak üzere olduğumuz anlamına geliyor olabilir.

Bilgininin, toplumları ve bireylerin yaşayış ilişkilerini düzenlemekteki etkisine, medyanın dönüştürücü ve bilinci şekillendirici araçsallığını, bir de üstüne yeniden keşfedilen topluluk üyesi olma aidiyetlerinin çekiciliğini ekleyip, bunu sürekli nü-

fus artışı ile beslenen bir üreme düzeni üzerinde zamana yayarsak, göreceğimiz şey bir ütopya olmaktan çok uzak, kaotik, karmakarışık, kin, öfke, nefret ve haset dolu bir distopya olacak gibi duruyor. Çünkü modern insan, kendisine yeni aidiyetler inşa eder ve kendisini farklı sınıflara aitmiş gibi görüp bir nebze olsun huzur, refah veya sadece basit bir iç rahatlaması ararken, aslında tüm yaptığının bir yanılsamayı doğru kabul etmek ve bu kabulün getirdiği inancın peşinden, mantığı, sağduyuyu, pozitif bakışı ve insanlığın büyük kültür ve bilim mirasını neredeyse reddederek, körü körüne gitmek olduğunu fark edemeyecek kadar meşgul, kafası karışık ve hatta umursamaz!..

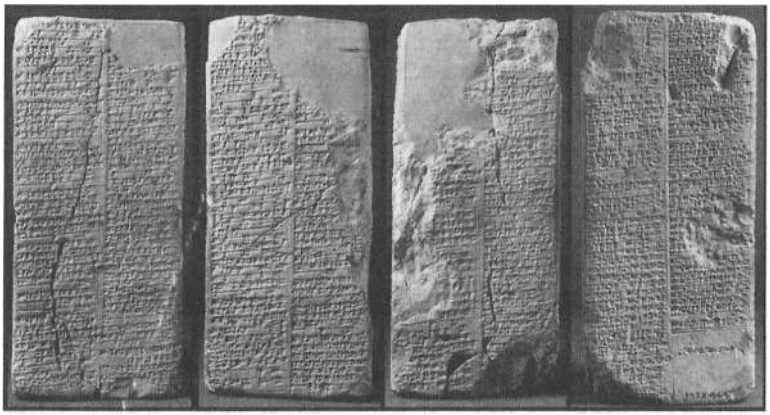
Bilimin, insan uygarlığını dönüştürücü etkisinin tam anlamıyla hissedilmeye başlandığı 19. yüzyıla gelindiğinde, artık alışıldık inançsal kavramların yanında, gerek felsefi olarak, gerek psikolojik ve sosyolojik olarak gerekse de bilimsel ve antropolojik olarak dünyayı anlamamızı ve anlamlandırmamızı sağlayan yeni kavram aileleri icat edilmişti. Bu icatların günümüzde pek kıymetli halefleri yaşamlarımızı her gün yeniden dönüştürmeye devam etse de, geçmişteki o yeni kavramlar icat etme hâlinden bir nebze olsa uzaklaşılmış durumda olduğumuzu da kabul etmek gerekir.

Yazının icadı ile hem tarih yazımı başladığı için bir araştırma kolu olarak değil sadece kavramsal olarak da pozitif tarih döneminin başladığını, hem de teknolojik ve hukuksal gelişmelerin hızlandığını görüyoruz. Doğayı, doğadaki değişkenleri ve insanın doğadaki konumunu anlamlandırmak üzerine düşünmeye başlaması, topluluklar hâlinde yaşam mücadelesi veren insan gruplarının, yerleşik düzene geçmiş ve tekrarlanan döngülerden oluşan bir yaşamı seçmiş olmasının çok temel ve ra-

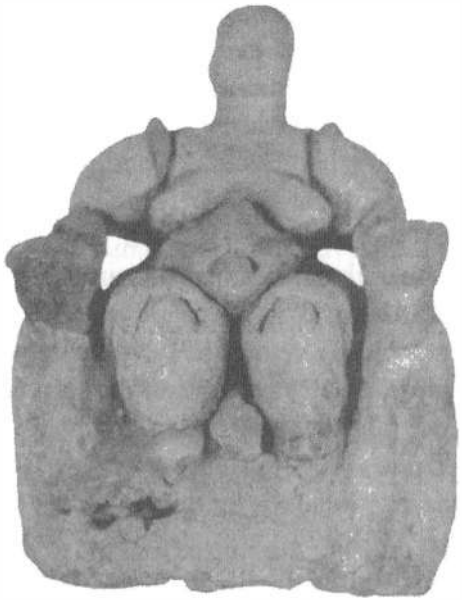
dikal sonuçlarından biridir. Dilin, bu yerleşmiş insanların arasındaki iletişimin frekansını arttırdığını, artan iletişim frekansının, salt bireylerin değil toplumun refahını da arttırdığını ve bu sürecin yeniden dönüp dilsel gelişmelere yol açtığını özellikle Mezopotamya'da bulunan tabletlerdeki kayıtların tarih sırasına göre ortaya çıkardıkları bilgi çeşidi, miktarı ve anlatım yöntemlerinden biliyoruz.

Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi* adlı çalışmasında bu konunun çeşitli örneklerini işleyip, birkaç bin yıllık bir medeniyet çalışmasına girişerek, bize gelişen dil ve teknolojinin kitlelerin büyümesini ve toplum içerisindeki iş birliğinin zenginleşmesini, derinleşmesini zorunlu kıldığını ifade ediyor.

Yazar, Sümer metinlerinden hareketle, bugün dünya üzerindeki insanların üçte ikiden fazlasının inandığı dinî inançların, bu süreçte şekillenen dinsel kabul, ritüel, kural ve uygulamalardan kaynaklandığını ifade ediyor. Daha önceki bölümlerde bahsi geçtiği üzere, bir topluluk içinde kavramsal anlamda yaygın, genelgeçer ve alışıldık olan, hatta temsil ettiği durumlar için temel tanımlayıcı olan kanaatlerin toplumlarının kümülatif

Resim: 29 Çeşitli Sümer tabletleri ve çivi yazısı örnekleri; bugünkü medeniyetimizin en önemli kaynaklarından biri olarak yazının keşfi ve toplumsal işleyişin yazıya aktarımı

Resim: 30 Çatalhöyük'te bulunan Bereket Tanrıçası heykeli, o günün toplumsal değerlerini ve toplumu bir arada tutan ritüelleri anlamak bakımından önemli objelerden biri

ve kolektif hafızalarında nasıl kalıcı bir yer ettiği ve bu hafızalarda yer eden, toplumun edimlerine ve ananelerine şekil veren kurallar, alışkanlıklar, yasaklar ve inanışlardan oluşan kanaat araçlarının değişime karşı ne kadar dirençli olduğu, hâkim dinlerin kökenlerindeki benzer kavramlardan, kölelik gibi geçtiğimiz yüzyıla kadar yasal sayılan bir statüden, temel hukuk beklentilerimizi şekillendiren ve hukuku algılayış şeklimizi belirleyen ilkelerden, ölü gömme ve yas tutmaya kadar günlük hayatın hemen her noktasına sirayet etmiş alışkanlıklardan kolay kurtulamadığımız ortadadır.

Toplumun ritüelleri, onun var oluş ve kendisini ifade yöntemlerini temsil ettiğinden, kendi varlığına dair kavramsal bir bütünlük ve tematik bir yaklaşımla sunulmuş bir benzerlikler seti oluşturması, bu benzerlikleri de tarihsel kökenlere dayandırarak bir nevi rasyonalize etmeye çalışması, bir organizma

gibi işleyen topluluk yapısının, yine kendisini var etmeye çalışmasıyla ilgilidir. Nasıl ki canlılar kendilerini milyarlarca yılda şekillenen genetik bir kodlar zinciri üstünden ifade ediyorlarsa, toplumlar da kendilerini benzeri şekilde vücuda gelmiş tarihsel geçmişe dayanan ritüeller, alışkanlıklar, edimler, dilsel ve dinsel öğeler ile günlük hayat pratikleri üzerinden ifade ediyor. Bu durumda şaşılacak olan ise tüm bu yapının, genel olarak katı, değişmez tutumunu muhafaza etmek konusunda gerek toplumsal gerekse de bireysel olarak gösterdiği dirençtir. Çünkü her ne kadar bireyler değişime ve bu bin yıllardır kendi kurallarını oluşturmuş kültürden bir nebze olsun ileri gitmeye, farklılaşmaya ihtiyaç duysalar da, toplumdan kopmak, yadırganmak, dışlanmak ya da en kötüsü sürülmek veya öldürülmek korkusuyla muhafazakâr yapılarıyla bu ihtiyaçlarına gem vurmaktalar.

Bireylerin, mevcut refah ve koruma seviyesinden feragat edemeyerek içsel olarak yanlışladıkları hâlde uymakta zorunlu kaldıkları kuralların ve alışkanlıkların nesiller boyunca devamının, toplumun farklı nesillerinin bir arada yaşamasından ve önceki kuşakların sonraki kuşakları katı bir anlayışla toplumsal kurallara itaat eder kılmalarından kaynaklandığı da görülmektedir. Kaldı ki, özellikle üç ve daha fazla kuşağın bir arada yaşadığı toplumlarda, genellikle toplumsal kuralları en yaşlı grup koyarken, en toleranslı grubun da sanılanın aksine en genç değil, ara kuşak olduğu görülmektedir. Bu durum, kültürel kodların aktarımında, sadece toplumun öğretici dinamiklerinin değil aynı zamanda bireyin zihinsel ve karakter olgunluğunun da son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Yaşça genç olan bireylerin karakteristik özgüvenleri ve tecrübeleri yeterince oluşmamışken kuralları çiğnemek ya da radikal davranışlar içinde bulunmak için daha az istek göstermesi, yaş ilerleyip yaşam tecrübesi arttıkça artan öz güven ile kendi kurallarını ya da kurallara karşı direnç yöntemlerini keşfetmesi olası hâle geliyor. Ancak bu grubun da kendi çocukları

olunca, bu kez ortak kodlara olan bağlılık, çoklukla pragmatik nedenlerden dolayı baskın gelerek, bireyleri yeniden toplumsal değerlerin bu kez çok daha muhafazakâr bir savunucusuna ve bir konfor avcısına dönüştürüyor.

Bugün kutsal sayılan nesne, durum, söz, yazı ve sanrıların kökeninde de bu konforu sürekli arama dürtüsünün, birlikte bir kalıp içerisinde daha rahat, daha güvende ve daha uzun yaşama güvencesinin yattığı açıkça görülmektedir. Dinsel değerlerin ortaya çıkışını tek başına bilinmeyeni anlamlandırma çabası olarak tahmin etmek son derece eksik bir yaklaşım olur. Sadece anlamlandırmak değil aynı zamanda topluluğu ortak kodlar altında bir elden idare edilebilir kılmak gerekli ki, topluluğun refahını sağlayan asıl unsur olan iş bölümü olabilecek en verimli şekilde sürdürülebilsin. Tabii bu nokta, siyasi ve ekonomik erkleri türetmiştir ancak toplumların gelişmesine, refaha, daha uzun ömre, daha profesyonelleşmiş tabakalardan oluşan bir toplumsal yapıya kavuşmasına da yaramıştır.

İnançların ve ritüellerin toplulukların sürekliliği üzerindeki etkisi, yalnızca refah ve korunma konularında değil, üreme pratikleri açısıdan da önemli yer tutmaktadır. Bireylerin ergenliğe girdikten sonra çeşitli ritüellerle evlendirilmeleri, çok sayıda çocuk yapmalarını teşvik eden düzenlemeler ve miras hukuku açısından son derece önem arz eden zina gibi evlilik dışı ilişkilerin günah, suç, ayıp ve bunun gibi küçültücü ve cezalandırılmaya müsait durumlar olarak tanımlanmaları yine inançsal araçlar üzerinden yapılmaktadır.

Bireylerin anneliği üzerinde bir aidiyet sorgulaması mümkün değilken, erkeklerin babalık konusunda şüphe duymalarının yavruların beslenme, barınma ve korunma gereksinim- lerinin karşılanması konusunda isteksiz ve hatta reddiyeci davranmalarına, dolayısıyla bu küçük bireylerin gelişim gösteremeyerek yok olmalarına neden olacağından, çok kısıtlı olan kaynakların hem idareli ve verimli kullanılması hem de miras olarak aktarılmasında kadının üreme alışkanlıklarının ve çift-

Resim: 31 Genetik biliminin babası Gregor Mendel (1822-1884) ve ünlü bezelyeleri

leşme sürecinin katı kurallarla belirlenip denetlenmesi makul karşılanabilir.

Bebek ölüm oranlarının korkunç derecede yüksek, kaynakların da o denli kıt olduğu bir rekabet ortamında gelişen bu türden kural ve yasakların bugün toplumda devam etmesinin pek anlamı kalmamış gibi duruyor. Modern yöntemler DNA testi ile kesin annelik/babalık tanısı koyarken, kadın ve erkekler de seksi sadece çocuk yapmak için kullanmıyor; hatta çoklukla seksi bir zevk eylemi olarak gerçekleştiriyorlar. Dolayısıyla koruma ve genetik aidiyet sorunlarının ortadan kalktığı günümüzde hâlâ evliliğe atfedilen bu dinî değerler, üreme ritüelleri ve çiftlerin karmaşık beşeri yapılarına rağmen hâlâ son derece basit bir kavram olan "nikâh" ile zorunlu kılınmaları, toplumun gelişen teknolojik ve sosyal ortama rağmen temel konularda ne kadar büyük bir direnç gösteriyor oluşuna örnektir. Kaldı ki bu direncin rasyonalizasyonu da binlerce yıllık öğreti üzerinden

ancak yapılabildiği hâlde, rasyonalize eden kişilerin kendilerini mutlak haklı, bu durum konusundaki görüşlerinin –tabii ki inanışlarının– genelgeçer, evrensel bir şekilde doğru olduğunu iddia etmeleri de sıklıkla direncin daha da toplumsal bir yapıya kavuşmasına neden olmaktadır.

Bilimin, teknolojinin ve seküler kazanımların, toplumların gelişim, refah ve yaşam koşullarına kazandırdıkları ortadayken, tüm bu kazanımlar yanında binlerce yıllık bir süreçte neredeyse değişmeden gelen ilkel inanışların, bugün modern toplumlarının temelini de oluşturdukları, bireylerin kendi zihin dünyalarının yanında, toplumların organizasyonlarını, kurallarını ve yapılanmalarıyla ilgili hemen her türden kurumu da var kılmaları, inançların gücünü ve kanıksanmalarının ne kadar önemli ve aşılması zor bir etken olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Her konuda olduğu gibi inançlar konusunda da toplumlar arasında farklar mevcuttur ve her toplumun kendi içinde radikal bireylerden oluşan küçük topluluklar var olabilse de, toplumların genel inanışlarında bu aktarımın ve şekillenmenin kalıcı ve değiştirilemez etkisi hâlen sürmektedir.

Bu etkinin doğru olduğunu düşünen herkes de kendi sahip olduğu inanç kodlarını bir kez de bu vesileyle doğrulamış olmaktan kıvanç ve biraz da olsa haz duymuşlardır. Bu dürtüyü evrimsel geçmişe bağlamaya çalışanlar olsa da, inançsal tüm arayüzlerin, toplumu oluşturan şartlanmaların bir sonucu ve sistematik bir karşılığı olduğu su götürmez bir gerçektir.

KÖRLEMESİNE BİR REDDEDİŞ değil de kanıta dayalı bir yalanlama üzerinden tanrısal inancın eleştirisini yapmak fikri, çok uzun asırlardır insan medeniyetini olağan düzeninde başka sıçramalara, atılımlara ve bazen de felaketlere götürmüştür. Bu doğrudan ve dolaylı sonuçların, toplumlardaki inançsal algıları ve değerleri değiştirmekte şaşırtıcı derecede az payı olmuş; tanrı başta olmak üzere varoluşumuzla ilgili hemen tüm inanışlarımız ancak bir başka inanış ile ikame edilebilme olanağı bulmuştur.

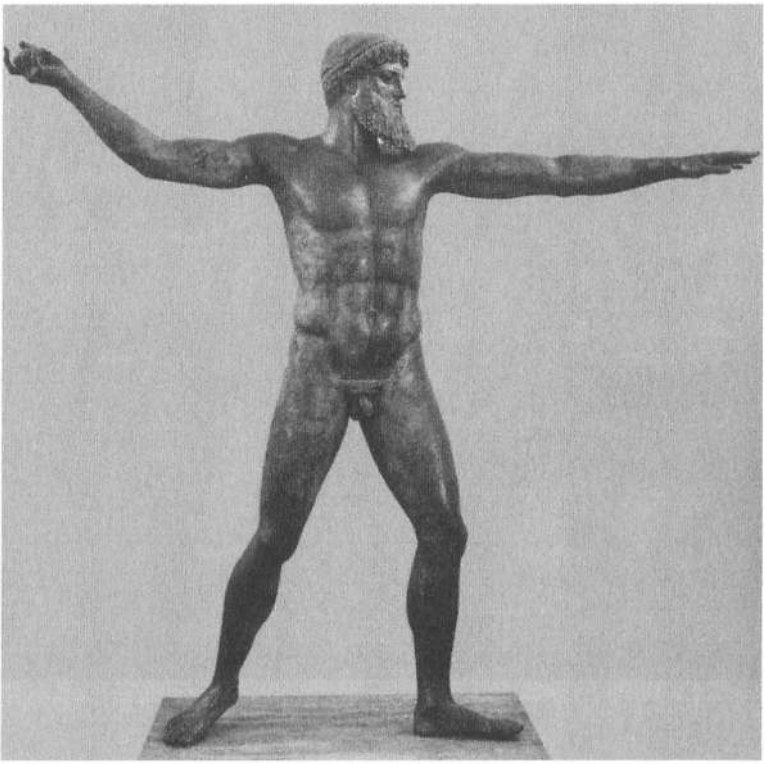
Samuel Butler, kısa ama şaşırtıcı derecede zengin çalışması *Bilinen ve Bilinmeyen Tanrı*'da, inançların geliştirilmesi konusuna değinmiş, toplumlar ve bireyler için yaşamsal olan konuların, bu konulara atfedilen önemle ters orantılı olacak şekilde tartışılmaya değer bulunduğunu; toplumsal sorumluluklar tarafından bakıldığında, bu esas meselelerin tartışılmasının yerine üstlerinin örtülmesi, yadsınması ve görmezden gelinmesi konusundaki çabaların çok daha önemli karşılandığına dikkat çekmiştir.

Resim: 32 Paolo Veronese'in(1528-1588) tasvirinde ***Allah Baba*** (Gottvater)

Varlığımızı sorgulayan ve dünya üzerindeki var oluşumuza bir hedef, bir anlam kazandırmaya çalışan zihinlerin, yaşamın temel dinamiklerini oluşturduğunu düşündükleri bir gücü tahayyül etmeleri, bu gücün sınırları çerçevesinde, üstelik homosantrik bakış açısı ile neredeyse tam da bir insanın karakter özelliklerinde tanrılar icat etmeleri, sonra da kendilerine tanrısal bir güç olarak varlık enerjisi anlamında algılanabilecek bir *ruh* özelliği katmaları, Butler'ın Spinoza'dan alıntıladığı gibi *her şeyi tek bir gücün yönettiği ve her şeyin uyum içinde, bu tek güçten kaynaklanarak aslında onun bir parçası olduğu, var olan her şeyin de bu tek gücü vücuda getireceği* yanılmasına kadar gider.

Tanrısal inançların ve bu inançlar üzerinden geliştirilen kavramların çözümlemesini yapmak bu kitabın konu ve hedeflerinden biri olmamakla birlikte, inancın morfolojik yapısının karakter özelliklerini kullanarak, bu eksende oluşturulan ör-

Resim: 33 Her yönüyle bir insan olan
Yunan mitolojisinin tanrılar tanrısı ***Zeus***

gütlenme ve ritüellerin topluma nüfuz etmek için kullandıkları araçları anlamak bakımından, biraz daha derin bir inanç analizine gereksinim duyduğumuz da açıktır.

Δ

Varlığın kimyasal bir enerji ve bilgi aktarımına sahip türüne *canlı* diyoruz. İlla ki devindirici olmak zorunda olmayan bu enerjinin, bir varlık sorunu ve süreli bir kimyasal yaşam ortaya koyması, bu varlığın canlı olarak adlandırılması için gerek ve yeter bir koşuldur. Bu anlamda baktığımızda, bugün bilgisine

Resim: 34 Sümer tanrısı Enkidu ve
Gılgamış Destanı'nın bir tasviri

sahip olduğumuz dünya merkezli canlılık türlerinin yanında, henüz bilgisine ulaşamadığımız, dünyadışı ve olası çok başka ve şaşırtıcı canlı türleriyle karşılaşabileceğimiz olasılık dahilindedir. Kimyanın, enerji akışı üzerinden bir canlılık ve hayati bir analiz-sentez süreci yürütmesi, kendisine ait bilgiyi kopyalayarak, bu bilgi üzerinden kendisi benzeri yeni formlar üretmesi, hatta bazı türlerin bunu şaşırtıcı derecede hızlı, diğerlerinin ise bu üreme işini çok daha şaşırtıcı farklılıklarla ama çok zor ve fedakârlık gerektiren süreçlerle yapması, doğanın üremek ve mevcut canlı formlarını çeşitlendirmek konusunda ne kadar farklı çözümler ürettiğinin bir kanıtıdır. Bu noktadan yaklaşıldığında, çok ender bir durum olduğunu düşündüğümüz canlılık içinde herhangi bir türün, diğer tüm türler üzerinde bir

tahakküm geliştirme hakkını imleyen türde inançlar geliştirmiş olmasının, yine sadece homosantrik bakış açısının ve kavramlara, canlılığa ve doğaya ait bilginin eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir.

Toplumların, inançsal araçlar geliştirirken, varlıklarını sorguladıklarını ya da tam tersi olarak varlıklarını sorgularken inançsal araçlar geliştirdiklerini söylemek, bu bağlamda ne doğrudur, ne yanlış; hem doğrudur, hem yanlıştır, denebilir. Çünkü dinî inancın varoluş sorunsalına getirdiğini iddia ettiği yanıt ve çözümlerin hem kültürler arasında, hem de aynı kültür içinde zaman skalasında gösterdiği farklılık ve bir öncekini ya da bir diğerini yalanlamak üzerine kurulu demogojik söylevlerin ötesine geçmemesi, bireylerin varoluşlarını sorgulamalarına bilimin yaptığı katkıyı, felsefenin açtığı ufukları ve modern hukukun getirdiği kuralları birer ihtiyaç olarak görmelerine neden olmuştur. Aksi olsaydı, inançsal araçların, önerilen inançsal çözümler üzerinden bireyin ve toplumun varoluş sorunlarına etkili, yeterli birer çözüm bulmuş oldukları anlamına gelirdi.

Resim: 35 Tarihin ilk barış anlaşması olarak Hititler ile Mısır arasında imzalanan Kadeş barışına neden olan Kadeş Savaşı

Oysa tarih, inancın, dinsel ritüel ve topluluk oluşturmalarının ve bu topluluklar arasındaki kanlı, acımasız çatışmaların hatıraları, kayıtları, kanıtları ile ölmüş inançların kalıntıları ile doludur.

Bir savaş meydanında savaşa giden askerlerin güdülenmesi için kullanılan cennet vaadinin mi yoksa kazananın yağma düzeninden menfaat sağlama hayalinin mi savaşların kazanılmasında askerlerin üstün gayret ve fedakârlığını, özellikle saldıran ya da işgal eden taraf olduklarında belirlemek hemen hemen imkânsızdır. İdealize edilmiş *şehitlik* kavramı, kutsal mükâfatlar ve cennet hayalinin insanlara verdiği haklılık yanılsamasının, topluluklar arasındaki gerilimi patlama noktasına getirdiği, mutlak doğruya olan imanın, felaketlerle sonuçlanabilen süreçler ortaya koyduğunu açıkça gördüğümüz tüm bu savaşlarda, çatışmalarda, işgal ve kuşatmalarda, her bireyin tek tek ve çoklukla askerî topluluğun da kolektif olarak şuuruna erdikleri bu üstün haklılık durumunun da inançsal bir araç olarak etkili ama bireyin mevcudiyetinin sürerliği bakımından da yıkıcı ve hatta yok edici olduğu aşikârdır.

Zaman içinde gelişen eylem anlayışlarının ve bu eylemleri düzenleme yöntemlerinin, bireylerin tanrısal bir güce sahip olmayı arzulamalarıyla bir noktaya taşındıklarını görmenin, sonsuza kadar kovalanacak bir arzu hâli ve kendine ait sistematik bir yapılanma süreci ortaya çıkardığı gözlemlenmiştir.

Julian Barnes'ın *Hayat Düzeyleri* adlı eserinde, *daha önce bir araya getirilmemiş iki şeyi bir araya getirmemiz* sonucu olduğunu düşündüğü gelişmeler üzerinden yaptığı aktarımlarda olduğu gibi, daha önce icat edilmemiş kavramların ve araçların, daha önce icat edilmiş kavram ve araçlarla bir araya getirilmesi, bugün içinde bulunduğumuz toplumu meydana getirmiştir. Bu toplumun formalize edilmesinde, yapısal kusurlarının giderilmesinde ve toplumu oluşturan bireylerin inançsal duygudurumlarının pozitif analiz, pozitif kavramlar ve pozitif yapılar ile ikame edilmesinde, dinsel inanışların ve onlara aracılık eden

inanç ritüellerinin yanında seküler kavramları icat eden, benimseyen ve uygulama cesaretini gösteren grupların kabul edilmesini de sağlayan çatışmaların rolü büyüktür.

Tanrı kavramının ve bu kavramın bir sonucu olarak yaratılan tüm inanç yöntemlerinin bir araç hâline gelerek topluluklara kimlik kazandırdığı ve arkaik dönemlerden günümüze toplulukları bir noktada birleştirici ve tanımlayıcı rol oynadıklarını yadsıyamayız. Ancak Butler'ın da vurguladığı gibi *canlıların değişime karşı duran taraflarının değişimi destekleyen taraflarından daha ağır olması nedeniyle, sağduyu ve tahammülü takdir etmeyi öğrenmemiz de başka bir yüzyıla mâl olabilir.* Geçtiğimiz yüzyılın bilim, düşünce, toplumsal yapı ve hukuk anlayışımız üzerinde yarattığı muazzam etkiye ve tartışmasız bir şekilde yürüyen dönüştürücü gücüne rağmen, salt inançsal araçları muhafaza etmek için yeni idealleştirmelerden ve ortak hedeflerden feragat eden bireylerin varlığını tartıştığımız sürece, toplumsal kanıların da hem birey olarak bizi ve bizden sonraki kuşakları hem de topluluk ve toplumları şekillendirmeye devam edeceği de gün gibi ortadadır.

İNANCIN SORGULANMASININ RASYONELİZE edilmesinin mümkün olmadığını düşünmek için elimizde pek çok veri, geçmiş deneyimi ve kaynak varken, inancı var kılan ve mevcudiyetini korumakta olan bir dizi kavram seti arasından bir tek kavram üzerinde durmadan geçmek olanaksız: Ölüm.

Sam Harris, *İnancın Sonu* adlı kitabında soyuta inanç temelli dinlerin bu derece etkili oluşlarını ve insanları bu derece savunmasızca ele geçirmelerini, insanların ölümden duydukları o derin ve başka herhangi bir duyguya benzemeyen korkularına ve ölümden sonrasına duydukları meraka bağlıyor. İnsanların yaşamın kıymetine atfettikleri değerler, yaşamları sonlandıktan sonra da bir şekilde var olmaya duydukları o derin arzu, kendilerine fiziksel yaşamdan sonra da bir yaşamın olabileceği umudunu *satan* tüm fikirlere bir şekilde sempati duymalarını sağlıyor. Yazarın tespitiyle bilimin, ruhani ve ahlaki sorulara yanıt vermede bugüne kadar gösterdiği sessiz tutum da, dinsel inanışların ve inanç sistemlerinin kendi doktrinlerini çok daha etkili ve başka dinlerle benzeşen çözüm önerisi ve vaatler üzerinden yaymalarını kolaylaştırıyor.

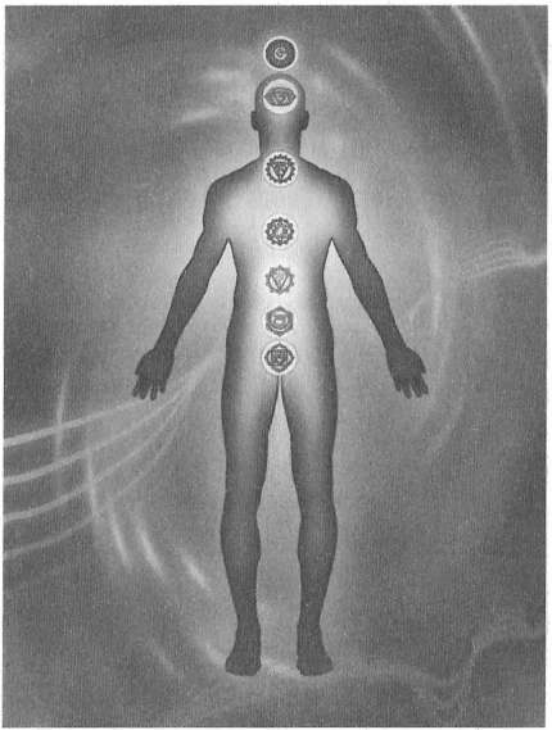

Resim: 36 Ölümün simgesi ve kişileşmiş hâli olarak Azrail tasviri

İnancın, ölümden sonrası için kurdurduğu hayallerin dünya üzerinde çok çeşitli olduğunu kaydetmek gerekir. Her kaynağın bol ama ilkel bir dünya düzeni üzerinde tanımlandığı cennet hayallerinden reenkarnasyona; tekil ruhun sonsuz büyük olan yaratıcı ruha katılmasından cezalandırıcı uygulamalara kadar geniş bir hayal perdesinde yaşam sonrası süreçlere yönelik vaatlerin olduğunu görüyoruz. Toplumların zihinlerini ve bireylerin beklentilerini de bu vaatler üzerinden programlayan inanç sistemleri, bir önceki bölümde örneklendiği gibi, *şehitlik* mertebesi gibi kutsanmış olgular aracılığıyla kendisine bir kontrol gücü, bir siyasi ve ekonomik erk potansiyeli kurabiliyor.

İnancın duygusal dünyamız ve yaşamlarımızın manevi ta-

raflarında son derece güçlü bir yerinin, biz mantıkla yendiğimizi düşünsek bile var ve etkili olduğunu, inançsal araçların bilinçaltı kodlarımız üzerinden bizi derinden etkilediğini ve bu etkileşimin zaman içinde bizim karakteristik davranışlarımız, kullandığımız sözcükler, bireysel ve toplumsal olguları algılayış ve yorumlayış biçimlerimiz üzerindeki muazzam dönüştürücü ve kalıplaştırıcı etkisi, sessizce sinmiş bir yılan gibi, tam tepki vermeye hazırlandığı anda bilincimizi uyuşturup, rasyonel kalıpların harekete geçmesine elinden geldiğince engel oluyor. Oysaki özgür düşüncenin temel öğelerinden birinin bağımsız ve şartlanmalardan uzak bir bilinçaltı olması gerektiği açıkça savlanabilir.

Resim: 37 Yaşam enerjisinin yoğunlaştığına inanılan enerji merkezleri olarak çakraların temsili çizimi

Resim: 38 Ölü bedenleri dondurup teknolojinin onları yeniden diriltebileceği güne kadar bekleme projesi olan ***Cryonics*** projesinin uygulama sahasındaki beden muhafaza üniteleri

Yaşam enerjimizin, sonsuz bir enerji olmadığını, yaşam süremizin de maddesel varlıkların yaşam döngüleri içinde anlamsızca kısa olduğunu görmek, pek çoklarımızı depresyona sokuyor olabilir. Ölümün, canlılığı ve canlılıktaki çeşitliliği var kılan olgu olduğunu; ironik bir şekilde, var olmamızın ölmemize bağlı olduğunu keşfetmek de rahatlatıcı olmasa gerek.

Ölümden sonrası için merakın, yaşam enerjimizden kaynaklandığını kabul etsek de etmesek de, bizden sonra dünyada neler olacağına dair de hem bir merak hem de geleceğe ilişkin bir yönlendirme ve kontrol dürtüsü taşıyoruz. Örneğin, son çeyrek asırdır çeşitli farklı şekillerde bedenlerini ya da sadece beyinlerini dondurup, gelecekte, teknoloji müsaade ederse yeniden canlanmak isteyenler ile daha sonra sürecekleri hayata hazırlanmak için mumyalanmak isteyenlerin yaşamı kavrayışları ve yaşamda tutunma istekleri arasında çok da bir fark olduğunu söylemek mümkün değildir.

Zihinsel bilgilerini de kopyalayabilse kendisini klonlatmak için milyar dolarlar ödeyebilecek zenginlerin olduğu ve bu işin giderek kocaman bir sektör hâline geldiğini görüyoruz. Yaşamın kendisini kutsamanın yanında bireysel bazda daha uzun ömürler yaşamak arzumuz, daha kalıcı hayatların parçası olmakla ilgili hırslarımız ve yeni yeni gelişen genetik biliminin kısacık sürede aldığı uzun yoldan cesaretle kurduğumuz hayallerimiz ile, efsanelerde geçen ölümsüzlük iksirleri, gençlik pınarları gibi fantazilerimiz arasında doğrudan bir örtüşme bulunduğu gerçeği şaşırtıcı değil mi? Bilinçaltımıza kazınmış bu kavramların öyle ya da böyle bir şekilde su yüzüne çıkarak bizim yaşam içindeki arzularımızı kontrol etmesi yetmezmiş gibi, bir de ölüm ve sonrası için süreçleri kontrol etmeye çalışması, evrimsel bir kazanımdır ve hayatta kalma dürtümüz ile derin-

Resim: 39 Meşhur koyun Dolly ve klonu olan yavru koyun Dolly; annelik kavramını da tartışmaya açan aynılık durumu ve kendi adıyla müsemma Dolly Sorunsalı

den bağlıdır. Sadece bu bağın kurgusal yapısı kültürler arası farklılık gösterir; fikrin ise özünde değişmez olduğu aşikârdır.

Mantık ile inanç arasındaki fikir ayrılıkları hakkında yaşam arzusu ve ölüm korkusundan daha sahici ve daha köktenci bir çatışma alanı bulunamaz. Varlığımızın temel tehdidi olan ölümün, varoluşumuzu anlamlandırmak için kullandığımız kültürel kodlar üzerinden bilinçaltımıza saldırması, mantık düzeyimizde de büyük bir savaşın ortaya çıkmasına neden olur. İnanışların hiçbiri, ne olursa olsun, bilinç düzeyinde masum birer bilgi kırıntısı ya da olgusal anlamlandırma durumu değildir; aksine hepsi bilinci şartlamaya ve mantıksal duruşumuzu askıya almaya çalışan dogmatik kolaylıklardır. İnancın, insanların dünyaları üzerindeki bu dogmatik karanlığı, tatmin etmeyen açıklamalarla gelen topluma riayet etme huzuruyla birleşince caydırıcı ve aldatıcı olabiliyor. Kimsenin kendi varoluşu üzerinde sonsuz bir kudreti yoktur ve bunu keşfetmek de sanılanın aksine oldukça büyük güçlükleri içinde barındıran bir süreçtir. Bu nedenle inançların araçsal uzuvları ile bilinçaltımıza düzenledikleri saldırıların keyfiyet dahilinde değil zorunluluklar nedeniyle kabul edilmiş alışkanlık, öğreti ve şartlanmalardan meydana geldiğini açıklıkla görmek de önemlidir.

İnançsal kodlarımıza gelişigüzel eklemeler ve çıkarmalar yapamıyor oluşumuzun kökeninde salt bir tutuculuktan ziyade, edinilmiş değerlerin bilincimizi ve karakterimizi oluşturan köşe taşları olduğunu görüyoruz. Bu tutucu tavrımızın, muhafaza ettiği genel kalıpların, birbirleriyle çelişiyor ya da mantık düzenimizde çelişik, hatalı ya da karşılıksız kalıyor olmasının bir öneminin olmadığını da görüyoruz. Çünkü bir kavram, olgu ya da öğreti, bilinçaltı düzeyimizde bir kez edinildikten sonra bizim karakteristik özelliklerimizin temsilinde kendisine yer ediyor ve bu yerin yaşamımız boyunca korunacak kadar güvenli olduğunu da biliyoruz. Bu nedenle toplumun çocuklarını yetiştirirken uyguladığı yöntemleri, bu ölüm korkusundan ahlaki değerlere, gündelik inançlardan ritüellere kadar değişen

birçok bilgi kodunu ve inançsal aracı çok daha temkinli, çok daha bilinçli ve çok daha pozitif kodlar barındırır şekilde planlaması gerektiğinin artık günümüzde idealize edilmeye başlanmış olmasını bekliyoruz. Ancak gerçek pek de öyle olmayabiliyor.

Seküler anlayışın, tasarlanmış kurallardan oluşan toplumların pozitif değerlerinin bireylerin bilinçaltı kodlarında yer etmesini günümüzde hâlâ bekliyoruz. Lakin bu beklentinin arkasında, kendi eğitimli ve donanımlı zihnimiz dışında bir güç yok ve bu güç de geçmişten gelen, toplumun tüm değer ve ritüellerinde etkisini hissettiren dogmatik kalıpları ve bilinçaltı şartlanmaları değiştirecek kudreti bulunmuyor.

Harris'in de kitabında imlediği gibi, b*eynimiz şu an içinde bulunduğumuz dünyanın görüntüsünü bize ulaştırmak için ayarlanmıştır; oysa çoğu ruhani geleneğin özünde, beynin farklı şekilde de ayarlanabileceği yönündeki haklı iddia yatar.*

İNANÇLARIN, KENDİLERİNE AİT değerleri tartışmaktan uzakta, salt bir kabul arzusunu yeğleyen zihinler üzerindeki dogmatizme dayalı ikna gücünü, başka herhangi bir sosyal olgunun ikna gücü ile ikame edebilmek mümkün değildir. Sosyal iknanın tabiatı gereği sosyal iletişim araçlarına gereksinim duyduğu açıkça görülse de kişilerin zihinlerinin bilişsel ve bilinçaltı düzeyde oluşturduğu karakteristik değerlendirme kalıpları, sosyal iletişimin de alıcı-verici-mesaj üçlüsünde bir bozulma, mesajın deformasyonu ve yanlış anlamaları birlikte bulunduran, kompleks ama yanlış işleyen bir süreci iteklediği, zorunlu olarak değişkenler üzerinden alınması mümkün olan kararların kanılar üzerinden ön yargıya dönüştüğü de görülmektedir.

Ön yargıların, her zaman bir şartlanma içinde değişime ve gerçeği arayışa ket vurduğunu söylemek biraz abartılı olsa da, gerçeği arayış, ideal ile kıyaslanan olguların ideale yakınlaşma derecelerinin tespitinin yargının kabulü üzerindeki görece önemli etkisi ve bunların yanında kişinin inanç sistemlerine referansla kendisinde oluşturduğu düşünce kalıpları, bir çatışma

Resim: 40 Dogmalarla idare edilen zihinlerin gerçekler ve alternatif açıklamalar karşısındaki simgesel tutumları

durumu ortaya koyar. Bunun topluma medya araçları üzerinden aktarılmasının yanlışlıkları daha da körüklediği ve ideal durumlarının tanımlarını daha da muğlaklaştırdığı söylenebilir.

Bir gün içinde oluşan bilgi setlerinin benzer kalıplar içinde değerlendirilmediğini, her bir bilgi setinin, daha önce kendisini imleyen durumların nezdinde bir değere atfedildiğini ortaya koymak gereklidir. Zira, bir tek adım sonrasında felakete gidebilecek bir ilerleyişin mucizevi bir şekilde yarıda kesildiği durumlar olduğu gibi, süreklilik arz eden kanıksanmış durumların da âni uç tepkiler ve radikal değişkenlerin etkisi ile felaket boyutunca bozucu, kötücül etkileri görülebilmektedir.

Bilginin rasyonel temelli olup olmadığı problemi, bilgiyi üreten, yayan ve yorumlayan aygıtların rasyonel değer karşılıklarının olup olmamasına bağlıdır. Her türden gözlem ve doğrulama çabasını rasyonel temellendirme sayamayacağımız gibi, her kabulü de dogmatik kabul edemeyiz. Bu iki uç nokta ara-

sında kalan bölgede karşılaştığımız ontolojik verilerin, bir genelgeçer durum mu yoksa özel bir koşul mu tanımladığını bilmenin bir yolunu bulmak, hem felsefenin yanıt arayacağı soruları hem de bilimin sistem ve hipotez üretmesini gerekli kılan olguların varlığını anlamlı ve meşru hâle getirir.

Düşünce kalıplarının şekillendirilmesinde eğitimin de dogmatik değerler edinmeyle benzer araçları kullandığını tespit etmek, bilginin dolaşımı sorununa bir başka boyut katmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda eğitim, sistemli bir yöntem ve bilgi seti aktarımını meşru kılarken, bunun yöntemsel olarak pozitif uygulamalarla mı yoksa dogmatik, inançsal ve kanaate dayalı öğretilerle mi yapılacağı bir tercihten öte bir toplumsal ortaklaşma ve karardır.

Bireylerin, topluluk içinde az sayıda temsil edilmelerinden hareketle kendilerini azınlık kabul eden aydın, seküler ve hatta elitist şeklinde tanımlanan alt topluluklar inşa etmeleri, öte yandan da kendilerine kimlik olarak dinsel ya da etnik adlandırmaları seçenlerin dogmatizmi de benzer bir kimlik bunalımı ve kutuplaşma hâli ortaya koyar. Nesiller geçtikçe kendisini belli edecek bu kutuplaşmaların, kamplaşmaların ve topluluklara duyulan radikal aidiyetlerin, hiç kuşku yok ki bütün toplumları birer açmaza sürükleyeceği günler yakındır.

SONSÖZ

Bireysel arkaplanımızın gelişmesinde ailemizin ve çocukluğumuzu geçirdiğimiz çevrenin önemi çok büyüktür. Bu dönemde kazandığımız alışkanlıklar, edindiğimiz düşünce yöntemleri, toplumsal ve bireysel konulardaki kanılarımız, genel kanaatlerimiz, inançsal altyapılarımız ve ön yargılarımız, bize doğal gelen bir inanç sistemine ve yine kanıksadığımız üstelik aksini de yadırgadığımız doğal davranış kalıplarına sahip olmamızı sağlar. Bu doğal kalıplar da bizim hem kendi yaşamımızı sürdürmemiz, hem de toplumsal yaşamda bir varlık göstermemiz için son derece önemlidir.

Oysa bu doğal kalıpların bu denli kanıksanmış bir şekilde oluşmasının, bu kalıpların inançsal arayüzlerden etkilenmeye son derece açık olmasında payı büyüktür. Rasyonel aklın kabul etmeyeceği pek çok bilgi, görsel ve işitsel araçlardan edinilmiş pek çok veri, bu inançsal arayüzler vasıtası ile doğal kalıplarımızın içinde kolaylıkla ve şaşırtıcı bir hızla yer bulabilir. Bu temellendirilmemiş inançların varlığı, toplumların karar mekanizmaları üzerinde de yıkıcı etki yapar; toplumları rasyonel ira-

deden, pozitif karar verme yöntemlerinden ve düşüncenin mantık ile sınanmış çıkarımlarından uzakta, inançsal temeller üzerinden tepki vermeye müsait kılar. Bu kadar etkili bir sistemin, bilimsel, deneysel ve hukuksal olarak yanlışlanan verilere rağmen yine de doğru kabulü üzerinden karar mekanizması işletmesi, şaşırtıcı derecede irkiltici ve yanlıştır.

Bu kitap bağlamında, inancın bir araç olarak varlık gösterdiği toplumsal sistemin, kararlar, eylemler, toplumsal paylaşımlar ve habitatla kurulan her türden iletişim üzerinde far- kındalıktan uzak, ananevari bir yapı gösterdiği ortaya konmuş ve çeşitli örneklerle de bu yapının gelişgüzel gelişen, sağlıksız, mantıksız ve rasyonel temelden uzak oluşu üzerine eleştiriler yapılmıştır.

Görsel malzeme ile de biçimlendirilmiş; inanç, kanı ve kanaatlerin yapısal bir analizini yapmaya gayret eden bu metni, yalnızca dogmatik düşünceden uzak kalmak, mantığı diğer her türden uslamlama metodunun üzerinde tutmak ve kanıta dayalı bilme yöntemlerini bilginin kaynağı olarak görmek bakımından bir uyarı, bir tavsiye olarak sunmak, benim nezdimde bu kitabın en önemli işlevidir.

Dinsel inançların, varoluşumuz hakkındaki o derin soruya bir çözüm üretmedikleri açık olsa da, yine de kitleler nezdinde bu sorunun çevresinden dolanmaya, bu soruyu görmezden gelmeye ya da masalvari çeşitli anlatımlarla bu sorunun değerini küçültmeye çalışmaları, pek çoğumuzun yaşam pratiklerinde başarılı olması, var olmanın zorluklarına katlanabilmesi, günlük hayatın dertleriyle daha derinden ilgilenebilmesi için gereksinim duyduğu bir araç olabilir. Yine de bilgi, kökeni gereği deneyseldir; deney ve gözlemlerin rasyonalize edilmesi sonucu elde edilen bilgi geçerlidir. Bunun bize sağladığı fayda, medeniyetimizi taş devrinden bugünkü bilgi çağına taşıyabilmemizi sağlayan, bu denli karmaşık ve derin bir kültür oluşturmamızda başrolü oynayan nedenlerin içinde gizlidir. Bilimsel bilgi birikimli ilerler. Bunun kıymetini bilmek için bilimin bize sağladığı

faydalara şöyle bir bakmak yeterlidir. Bugün yaşadığımız dünyanın bize, gelmiş geçmiş tüm büyük zihinlerin kutsanması gereken bir mirası olduğunu unutmamak gerektiğini düşünüyorum. Isaac Newton'ın dediği gibi:

"Eğer diğerlerinden daha uzağı görebiliyorsam; bu, devlerin omuzları üzerinde yükseldiğim içindir."

Δ

Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen; yayımlanması konusunda bana sonsuz destek ve telkinlerde bulunan kıymetli hocam Nilüfer Pembecioğlu'na; okuduğum ilk bilim kitabının –*Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı*– yazarı olup bende bilime karşı derin bir tutku yaratan Carl Sagan'a, yazıyı icat eden Sümerlilere ve yazmam konusunda beni daima teşvik eden herkese içten birer teşekkürü borç bilirim.

KAYNAKÇA

Ancet, Pierre, *Ucube Bedenlerin Fenomenolojisi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010

Barnes, Julian, *Hayat Düzeyleri*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013

Bauman, Zygmunt, *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014

Butler, Samuel, *Bilinen ve Bilinmeyen Tanrı*, İstanbul, Kanon Kitap, 2020

Critchlet, Simon, *Bellek Tiyatrosu*, İstanbul, Metis Yayınları, 2015

Delany, Gerard, *Topluluk*, İstanbul, Everest Yayınları, 2015

Descartes, René, *Felesefenin İlkeleri*, İstanbul, Say Yayınları, 12. Baskı, 2010

Dorling, Daniel, *Injustice: Why Social Inequality Persists* [Adaletsizlik: Sosyal Eşitsizlik Neden Devam Ediyor], Bristol, Policy Press, 2011

Foucault, Michel, *Doğruyu Söylemek*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, 2014

Grayling, A. C., *The Meaning of Things* [Şeylerin Anlamı], Londra, 6. Baskı, 2002

Habermas, Jürgen, *Doğalcılık ve Din Arasında*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2012

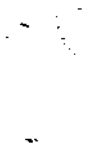
Harris, Sam, *İnancın Sonu*, İstanbul, Kuzey Yayınları, 2014

Köroğlu, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2013

Ranciére, Jacques, *Demokrasi Nefreti*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2015

Satar, Burak, *Popüler Kültür ve Tekrarlanan İmajlar*, İstanbul, Kozmos Yayınları, 2015

Wade, Nicholas, *İnanç İçgüdüsü*, İstanbul, Say Yayınları, 2012

DİZİN

adalet 20, 38, 86
âdet 33, 43
ahlak 24
ahlaki 25, 73, 115, 121
algı mühendisliği 42, 88
alışkanlık 11, 20, 26, 33, 37, 43, 53, 56, 73, 81, 83, 93, 101, 102, 104, 120, 127
ampirik 37
anane 20, 33, 68, 69, 83, 101
ananevari 12, 20, 128
Ancet, Pierre 69, 70
antropoloji 92
antropolojik 23, 45, 99
apolitik 80
Aristotales 92
arkaik toplum 92
Auschwitz 78
ay 22
ayıp 86, 103

Babil 23
Banksy 48
Barnes, Julian 112
Bauman, Zygmunt 83, 86
beden 21, 45, 69-72, 118
berdel 33-34
bilim 22-24, 26-28, 38, 43, 49, 51, 53, 55, 56, 63, 65, 97, 99, 105, 111, 113, 115, 119, 125, 128, 129
bilimsel bilgi 51, 53, 128
bilinçaltı 117, 119-123
bilme yöntemi 10, 22, 28, 31, 63
bir örnekleşme 11
birey kolektifleri 91
Butler, Samuel 107, 108, 113

cemaat 91
cennet 71, 112, 116
cezai müeyyide 86
cinsiyet 68, 69
Critchlety, Simon 71
Cryonics 118
Çinli 22

Delanty, Gerard 92, 93
demokrasi 12, 79, 80
Descartes, René 29, 80
devlet 41, 77, 92
dinsel doktrin 95
dogmatik 95, 120, 121, 125, 128
dogmatizm 123, 125
Dolly 119
Dorling, Daniel 84, 89
duygudurum 59, 69
dünya 12, 22, 41, 42, 60, 71, 73, 81, 84, 87, 96, 100, 108-109, 116

entelektüel 43, 55, 56, 73
erk 12, 75, 77, 80, 116
eşik bekçiliği 41
etnik 125
evrimsel 23, 43, 44, 51, 60, 105, 120

Foot, Philippa 24, 25
Foucault, Michael 57
Fransız 23, 57
fütüristik 55, 56

Galileo 21, 22
Gauguin, Paul 23
görsel 10, 127, 128
Gruca, Slawek 52
Guayasamin, Oswaldo 46
Güneş 21-23

Habermas, Jürgen 72, 73
Harris, Sam 115, 121
Hati 22, 23
Hauser 25
hipsterlaşma 60
homosantrik 108, 110
hukuk 20, 92, 101, 113

ideoloji 61, 86, 95
iktidar 47
inanç 20, 22, 33-37, 39, 42, 43, 47-51, 56, 59, 68, 76, 77, 81, 87, 93, 105, 109, 112-116, 120, 123, 127
inançsal araç 83
inanış 23, 31, 33, 34, 47, 53, 81, 107
insan mühendisliği 41
işitsel 10, 127

jargon 53

kab'ahat 86
kanaat 20, 31, 33-37, 41, 51, 54, 56, 60, 67, 94, 101
kanaat ekonomisi 51
kanaat önderi 20, 33, 41
kanı 31, 33, 34, 37, 38, 56, 60, 64, 80, 86, 89, 94, 128
kanısal bilgi 51
kanıt 21, 63, 67, 68
kapitalizm 85, 88
kimlik 19, 77, 96, 113, 125
kimlik bunalımı 125
kitle 20, 68
korku 11, 45, 46
köktenci 43, 53, 68, 76, 80, 94, 95, 120
Köroğlu, Kemalettin 100
kuantum 26
kuram 68
kutuplaşma 85, 125
kümülatif 27, 28, 55, 101
küreselleşme 96

liderlik 41, 45, 77
linguism 92

mantık 67, 120, 128
medya 9, 34, 59, 61, 79, 80, 88, 89, 124
Mezopotamya 100
modern toplum 92, 96, 105
monokratik 79
muhafazakâr 102, 103
muhafazakârlık 53

ontolojik 125
Orta Çağ 11

ön yargı 33, 80, 123, 127
örf 33

paradigma 63
postmodernizm 9
pozitif 20, 21, 31, 33, 35, 37, 53, 56, 65, 68, 95, 97, 99, 112, 121, 125, 128

Ranciére, Jacques 79
reenkarnasyon 116
Renan, Ernest 17
ressam 23, 46, 48, 52
ritüel 33, 64, 81, 83, 100-104, 109, 111, 112, 121
ruh 72, 108, 116

Satar, Burak 61
seküler 56, 63, 67, 105, 112, 121
sekülerist 125
sınıfsal kamplar 75
siyasal erk 77
siyasi doktrin 95
Skoll 22
sosyal medya 53, 59, 79, 80
sosyal mühendislik 42, 49

sosyalist 87
sosyoloji 91
Spinoza 108
suç 31, 86, 103

şehitlik 112, 116

tabu 67
tanrı 23, 28, 49, 57, 71, 72, 107, 108, 113
tanrısal 47, 107, 108, 112
topluluk 53, 81, 91-103, 105, 111-113, 125
toplum 11, 12, 21, 41- 44, 47, 53, 54, 57, 68, 75, 77, 80, 84, 86, 89, 91, 92, 94, 100
toplum mühendisliği 12, 41, 42, 44
toplumsal 20, 23, 24, 31, 33-38, 41-43, 47, 48, 53, 55, 56, 59, 61, 63-69, 75-77, 80-83, 86, 94, 102, 103, 105, 107, 113, 117
toplumsal form 86
toplumsal refah 56
totalitarizm 38, 80
totaliterleşme 51
Türkiye 42

varoluş 28, 43, 54, 107, 111, 120, 128
veba 11
verili kimlik 19
Viking 22, 23
Viktorya 23

yazar 12, 23, 71, 73, 79, 84, 85, 92, 100, 115, 129